

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 4 Sayı: 18

Volume: 4 Issue: 18

Yaz 2011

Summer 2011

KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA XV. VE XVI. YÜZYIL NESİR VE NÂSİRLERİNE BAKIŞ
“OVERVIEW TO PROSE AND PROSE WRITERS OF CLASSICAL TURKISH LITERATURE
AT 15TH AND 16TH CENTURY”

Sait OKUMUŞ*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Klasik Türk Edebiyatında nesir ve nesir yazarlarının durumunu genel olarak ortaya koymaktır. Bilindiği gibi, Klasik Türk edebiyatı şiir ile öne çıktığı kabul edilmekte ve nesir konusunun ihmal edildiği iddia edilmektedir. Bu çerçevede kavram olarak nesir üzerinde durulmuş ve XV. ve XVI. yüzyıl Türk Edebiyatının nesir yazarları ve eserleri ana hatları ile verilmeye çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla Klasik Türk edebiyatının nesir yönünün ihmal boyutunda olmadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Nesir, Nâsir.

Abstract

The purpose of this study is to determine the prose and the prose writers of the classical Turkish literature in general. As is known, the classical Turkish literature is considered that the poetry has been came forward, and the object prose has been neglected. In this context, the concept focuses on prose and the prose writers and their works of the classical Turkish literature were tried to determine in XVth and XVIth century in the main lines. As a result, it is understood that the aspect of prose of classical Turkish literature is not in the size of the neglected dsimension.

Key Words: The Classical Turkish Literature, Prose, Prose Writer.

Giriş

Edebiyat mahsulleri genel olarak nazım ve nesir şeklinde ikiye ayrılır. Bununla beraber nazım ve nesir karışık yazılmış eserler de vardır. Nazımın sözlük anlamı “dizme, tertib etme, sıraya koyma, sıra, dizi”; nesir ise “saçmak, dağıtmak”tır. “Bu münâsebetle manzûm olmaksızın derli toplu söz söylemeye ve tabîî konuşma tarzındaki söze nesir denilir.” (Tâhirü'l-Mevlevî, 1984: 116)

Edebiyatta *nesir*, vezinsiz ve kafiyesiz yazılan söz, yani nazımın karşıtı olarak yer alır. Dil kurallarına bağlı, tabîî anlatım yolu diye tanımlanır. Günümüzde *düzyazı* terimi ile karşılanan nesir şeklindeki yazılara eskiden *mensûr*, olabildiğince nazma benzetilmiş san'atkârâne nesre *mensûr şiir*, mensûr şiir tarzında yazılmış nesir parçalarına *mensûre*, nesir yazarlarına da *nâsir* adı verilirdi. Klasik Türk edebiyatında güzel nesir anlamında inşâ kavramı

* Yrd. Doç. Dr., T.C. Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

daha fazla kullanılmıştır. Bu bakımdan söz sanatlarıyla bezenmiş olan secî'li nesir yazmaya *inşâ*, eserlerini bu üslupta kaleme alan yazarlara *münşî*, bu türden ürünlerin bir araya toplandığı eserlere de *münşe'ât* denirdi. Türk edebiyatında san'atkârâne nesir yazıcılığı, sırf edebî eserlere mahsus kalmamış, tarih, siyaset vb. türdeki eserleri de içine almıştır. Edebî olmayan nesir yazarlara dilimizde kâtip, yazıcı, muharrir, (belki edebî olanları da içine alacak şekilde) müellif gibi değişik isimler verilmiştir. Yakın zamanlara gelindiğinde, nesir yazarlara *münşî* yerine *edîb* denilmiştir. Şiirde olduğu gibi klasik nesirde de sanata başvurulmakta ve nesir kafiye ile süslenmektedir. Nesirdeki bu kafiyeye secî', secî' yapmaya tescî' denir.

Başta teşbih ve mecazlar gelmek üzere, çeşitli mana ve söz sanatlarının, parlak ve renkli tasvirlerin ihmal edilmeksizin her vesilede bolca kullanılması, secî'li nesrin özelliklerinden bir diğerini teşkil etmektedir. Bu özelliklerin hemen hepsi, esas itibarıyla nesre değil, şiire ait olmakla birlikte, bu devrin edebî faaliyet ve anlayışına şiirin hakim bulunması dolayısıyla nesirde de kendisini göstermiştir. (Pala, 1992: 46; Tolasa, 1977b: 342) Nesirde secî'in tanım ve taksiminde birçok farklı görüş ve tezler ileri sürülmüştür.¹

Klasik Türk nesrine, Divan nesri denmesinin kapsam ve tanım bakımından yetersiz olduğu ve bir takım sakıncalar ihtiva ettiği, değinilen konular arasında bulunduğundan, burada tekrar edilmeyecektir. Türlü verileriyle en azından altı asır sürmüş koca bir edebiyatı yalnız divanlara inhisar edip birçok edebî nevi dışarıda bırakan, nesri ise hiç hesaba katmayan bu adlandırışın yanlışlığı kadar yetersizliği de meydandadır. Bu tabir, Divan edebiyatı, Yüksek zümre edebiyatı, Klasik edebiyat vb. isimlerle anılıp XI. asırdan XIX. asır ortalarına kadar süren edebiyatımızın nesir dalının sanatkârane amaçlarla yazılmış olan kısmını kastediyor görünürse de, genel bir isim olarak bütününü kapsamaması gerekir. Bu bakımdan, bu konuda Klasik Türk nesri tabirini tercih etmek, "Divan nesri" şeklinde kullanıldığı takdirde de, dar ve geniş manası itibarıyla bilerek kullanmak gerekir. (Akün, 1994: 389-390; Tolasa, 1977b: 340-341; Karahan, 1988: 247-249)

Nazım ve Nesrin Sanat Değeri

Klasik Türk edebiyatında nesre nasıl bakıldığını, dönemin şair, yazar ve aydınlarının zihninde nesir denince nelerin canlandığını tesbit etmekte yarar vardır. Bu edebiyatta esas olan nazımdır, şiirdir. Sanat göstermek isteyen bir kişinin sanatını en iyi şekilde manzûm eserlerde gösterebileceği görüşü hemen bütün Klasik Türk edebiyatı şair ve yazarlarında hakimdir.

XV. yüzyıl şairlerinden *Âhî* (ö. 1517), adeta devrin hakim sanat telakkisine işaret ederek, nesirden ziyade şiirin öncelikli olduğunu dile getirmiş ve şöyle demiştir:

Yazaruz la'l-i lebün yâdına rengîn gazeli

Diyicek şi'r dirüz biz begüm inşâ dimezüz (Sungur, 1994: 114)

Yine XVI. yüzyılın gerek nazım ve gerekse nesir alanında birçok eser vücuda getiren yazar ve şairi *Lâmî* (ö. 1531), Divanı'nın önsözünde:

Nesrdür gerçi dehre sermâye

Dürr-i nazmun durur velî pâye

diyerek nesir ne kadar önemli olursa olsun, üstünlüğün nazımda olduğuna dikkat çekmekte ve "eş-şi'rü eşrefu mâ yü'ellefu" (Şiir, telif edilenlerin en üstünüdür.) tabiriyle bu fikri teyit etmektedir. (Kavruk, 1998: 5)

Klasik Türk edebiyatında nesre dönük bu olumsuz bakış, daha sonraki dönemlerde de pek değişmemiştir. Sözelimi yaşadığı devrin büyük şairlerinden *Nefî* (ö. 1635), nazım

¹ Bkz. Cevdet Paşa (1310). *Belâğat-ı Osmâniyye*, İstanbul, s. 160-161; Reşid (1328). *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul, s. 122-123; Diyarbakırlı Sa'îd Paşa (1305). *Mizânü'l-edeb*, İstanbul, s. 388-391; Mehmed Celâl (1312). *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*, Dersâadet, s. 138-140; Ömer Ferit Kâm (1998). *Âsâr-ı Edebiyye Tetkikatı*, hzl. Halil Çeltik, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 64; Tâhirü'l-Mevlevî (1984). *Edebiyat Lügatı*, s. 131-133.

dururken nesir ile meşgul olmayı tenezzül saydığını Türkçe Divan'ındaki bir kasidesinde şu beyitle anlatmaktadır(Kavruk, 1998: 6):

Tenezzül eylemem inşâya eylesem belki

Müsebbihân-ı felek vird iderdi inşâmı

Bütün bunlardan yola çıkarak, söz konusu dönemin sanat atmosferinde nesrin, nazma göre ikinci planda kaldığını söylemek mümkündür. Bu hafife alış yüzünden olsa gerektir ki Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından olan tezkirelerde şairlerin mensûr eserlerinden söz edilmiş, ancak şair olmayan nesir yazarlarından ve eserlerinden, bir takım eser ve yazar dışında, hemen hiç bahsedilmemiştir. Hatta hikâye yazmak veya tercüme etmek bazı tezkirelerde alay konusu bile edilmiştir. Bu bakış açısı uzun bir süre devam etmiş olsa gerektir. Zira biraz daha ileri bir tarihe gelindiğinde, XVII. yüzyıl şairlerinden *Edirneli Güftî* (ö. 1677), *Teşrifâtü's-şu'arâ* adlı tezkiresinde beğenmediği şairleri ve nesirle uğraşanları "Seyyid Battal Gâzi Hikâyeleri, Hamza-nâme, Timur-nâme ve Kelile ve Dimne ayarında eserler veren ve bunları şerh eden adamlar" konumunda göstermiştir. (Güftî, 2001: 131)

Önceki devirlerde genel olarak nesir, nazma göre daha alt mertebede değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak pek çok divan şairi, nesri dağılmış incilere, nazmı ise bir araya getirilmiş bir inci kolyeye benzetmişlerdir. Bu tanımlamada her iki anlatım vasıtasına da inci benzetmesiyle yaklaşılmış olması dikkat çekicidir. Belagat kitaplarındaki ortak yaklaşım ise manzûm olsun, mensûr olsun güzel ve manalı söylenen her ifadeyi edebî kabul etmektir. Yüksek kültürün içinde yetişen belâgatçılar, manayı bir güzele, sanatları ise onun giyinip kuşandıklarına, sürdürdüğü boyalara, taktığı takılara benzetmişlerdir. Böyle bir yaklaşım ise Klasik edebiyatımızda ana amacın, şiirde de nesirde de anlamı söyleyişe feda etmemek olduğunu açıkça gösterir. (Yağcı, 1993: 106)

Nesir Türleri

Nesre karşı gösterilen küçümser tavırlara rağmen Klasik Türk nesri nazım kadar olmasa bile gelişimini sürdürmüştür, tarih, seyâhat-nâme, hikâye, menâkıb-nâme, tefsir, hadis, fıkıh, siyer vb. sahalarda sayılamayacak kadar kıymetli eserler kaleme alınmıştır.²

Sanat kaygısının üstün olduğu zamandan beri, şair ve bilginler birbirinden ayrı iki amaç gütmüşlerdir: Sanat ve yarar. Ustalık göstermek istedikleri zaman bu yapma sanat diline, öğretmek ve yararlı olmak istedikleri zaman da açık Türkçe'ye başvurmuşlardır. Birincisinde fikir araç, deyiş amaç; ikincisinde ise deyiş araç, fikir amaçtır. Bu iki nesir türü, XV. yüzyıldan sonra yanyana sürüp gider. Ancak XVII. yüzyılın usta ve kalemi zor nâsirlere seviyesinde de kendini göstermemiştir. (Levend, 1972: 21-22)

XV. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatının nesir sahasında temelde iki koldan olmakla birlikte, üç ayrı tutumun geliştiği söylenebilir:

I. **Sâde nesir:** Halk için yazılan sade anlatımlı nesirlerdir. Bu nesirle halka yönelik masal, efsane, öykü, destan, dinî ve tasavvufî konular anlatılır. *Mercimek Ahmet'in Kabusnâme'si*, *Kul Mesud'un Kelile ve Dimne çevirisi*, *Lamî'î Çelebi* (ö. 1531)'nin *Nefehât Tercemesi* gibi bir takım tercüme eserlerle, *Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân* (ö. 1466)'ın *Envârü'l-âşıkîn'i* gibi halka yönelik olarak telif edilmiş olan kitaplarda, özellikle de anonim Osmanlı tarihlerinde görülen sade nesirdir. Resmî yazılar, emirler ve fermanlar arasında da çok yalın bir dille kaleme alınmış olanları vardır. "Sâde nesir, Klasik Türk edebiyatının yalnızca ilk devirlerine özgü bir nesir değildir. Sonraki yüzyıllarda da bu nesrin örnekleri görülebilmektedir. Örneğin XVI. yüzyıl denizci, şair ve bilginlerinden olan *Seydi Ali Re'is'in Mir'âtü'l-Memâlik* adlı eseri sade bir dille yazılmıştır." (Derdiyok, 1999: 731)

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir İz (1996), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul.

II. **Orta nesir:** Tarih ve bilim kitaplarında gördüğümüz nesirdir. Ustalık göstermek amacı güdümediği halde dili sade nesirden ağırdır. *Tevârih-i Al-i Osman*'lar bu türden eserlerdir.

III. **Süslü ve Sanatlı Nesir:** Secî'ler, söz ve anlam sanatları, bağlaçlarla uzayıp giden cümleler bu nesrin ayırıcı özelliğidir. Ele alınan konular nedeniyle bu tutumdaki nesrin dili, tamlamalarla bezenmiştir. Süslü nesir, ahlâk ve felsefe konularını işler ve bazı mektuplarda görülür. "Süslü nesir, Klasik Türk edebiyatında inşâ adı verilen yazı biçiminin belirleyici özelliği olmuştur." (Derdiyok, 1999: 731) Türk nesrinde süslü nesrin ilk ve sağlam bir temsilcisi olarak gösterilen ve daha çok Fars Edebiyatını taklit ve dolayısıyla da dilinin ağır oluşu gibi kanaatlerle içten içe eleştirilen (Kudret, 2000: 423) *Sinân Paşa* ve *Tazarru'-nâme* isimli eseri, dönemin edebî zevki göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Esasen *Sinân Paşa*'nın nesir ve nazım farkı gözetildiği yoktur. *Tazarru'-nâme*'de, "sehun-ı dil şî'rden olur dūr, nesri manzûm u nazmı mensûr" demesine bakılırsa, o, tabiatının lütfuna uymuş, ilhamının sevkine göre mensûr veya manzûm olarak yazmıştır. *Tazarru'-nâme*'ye nesir değil, aslında mensûr şiir ya da serbest şiir demek mümkündür. (Yusuf *Sinân Paşa*, 2001: 11, Giriş) Kütüphanelerde bulunan yazmalarının bolluğuna bakılırsa, *Tazarru'-nâme*'nin çok okunmuş bir eser olduğu anlaşılır. Çok okunan bir eserin de süslü ya da sanatlı, dolayısıyla ağır bir üslupla yazıldığını kolaylıkla söylemek mümkün olmasa gerektir.

XV. ve XVI. Yüzyıllarda Türk nesri şu türlerde ürünler vermiştir:

Dinî metinler (Tefsir, hadis, fıkıh, akâid, tasavvuf vb. konulu eserler)

İslâm târihi (Siyer, Kısâs-ı enbiyâ, Tezkiretü'l-evliyâ, Maktel-i Hüseyin vb. kitaplar)

Dinî-destânî metinler (Menâkıb-nâmeler, velâyet-nâmeler, Battal-nâmeler, Hamza-nâmeler, Dânişmend-nâmeler vb. eserler)

Hikâyeler (Kelîle ve Dimne, Kırk Vezir, el-Ferec Ba'de's-şidde vb.)

Destânî Târihler (Selçuk-nâme, Gazavât-nâme, *Tevârih-i Âl-i Osmân* vb.)

Târihler (Kemal Paşa-zâde, Selânikli Mustafa vb. zevâtın eserleri)

Tezkire-i şuarâlar ve diğer hal tercümeleri (Sehî, Latîfî, Hasan Çelebi vb.)

Münşe'ât mecmuaları (Feridûn Bey Münşe'ât'ı gibi)

Seyahat-nâmeler (Seydî Ali Reîs'in Mir'âtü'l-mülûk'u gibi)

Ahlâk ve siyâset kitapları (Pend-nâme, Siyaset-nâme, Nasihat-nâme, Nasihatü's-selâtîn)

Resmî yazışmalar ve mektuplar (Padişahların, sadrazam, kaptanpaşa, beylerbeyi, kadı gibi yüksek devlet memurlarına gönderdikleri bitî, fermân, hüküm, buyruldu vb. eserler, sadrazamların padişahlara sundukları telhisler)

Devrin Nesir Ürünlerine ve Nâsirlerine Genel Bir Bakış

En büyük ve hızlı gelişimini nazım alanında gösteren ve hatta büyük bir kısmı nazım edebiyatı olan Klasik Türk edebiyatında nesir, ikinci planda ve nazım edebiyatının etkisi altında kalır; gelişim itibarıyla de yavaş bir seyir gösterir. (Tolasa, 1977b: 341) Ancak yine de nesir alanında büyük sanatkarların yetiştiğini belirtmek gerekir. Hatta birçok şairin nesir sahasında da kalem oynattığını gözlemlemek mümkündür. Nesir dili, XIV. yüzyıl ile XV. yüzyılın ilk yarısında çok yalındır ve özentisiz bir görünüm arz eder. (Levend, 1972: 21)

Osmanoğullarının tarihi hakkında kaleme alınan, içinde destânî unsurların da bulunduğu ve halkın anlaması için basit bir dille yazılan *Tevârih-i Âl-i Osmanlar*, XV. yüzyılda görülür. Bunlara, *Âşık Paşa-zâde* ve *Oruç Bey* tarafından yazılan *Tevârih-i Âl-i Osman*'ları ve *Neşrî*'nin *Cihân-nümâ* olarak da tanınan tarihi örnek gösterilebilir. Bu yüzyılda yine tarih olan, fakat süslü bir üslupla veya artistik nesir adı verilen bir nesirle yazılan *Dursun Bey*'in *Târih-i Ebû'l-Feth* adlı eserini de anmak yerinde olur. Nesir anlayışının bu dalına *Sinân Paşa*'nın

Tazarru'-nâme'sini, Tevârihü's-Selâtîni'l-Osmaniyye adlı eseri ve *Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın* "Osmanlı Sultanları Târîhi'ni saymak mümkündür.

Nesir eserlerinden tarih dışında yazılanların içinde en önemlileri *Manyasoğlu Murâd'ın* 1429'da kaleme aldığı *Gülistân Tercümesi*, *Molla Lütfî'nin* mizâhî bir Risalesi, *Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin* Saltuk-nâmesi, Dede Korkut masallarının yazıya geçmiş hali, Ebû Müslim hikayesi gibi. XV. yüzyıldaki türlere göz atacak olursak, mensûr tasavvufî eserler, tarihler, lügatler (Abdülmecid bin Feriştioğlu'nun mensûr lügati), Hurûfliğe ait bazı çeviriler ve telifler (Abdülmecid b. Feriştioğlu'nun 1430'larda Hurûfliğin kurucusu Fazlullah Hurûfî'nin Câvid-nâme adlı eserinin kısaltılmış bir şekli olan Aşk-nâme ile Ahiret-nâme adlı mensûr eserleri) gibi oldukça zengin edebiyat türleriyle karşılaşmaktadır. (İz - Kut, 1985: 108)

Nesir türleri içinde tezkireler önemli yer tutar. Bunlardan *Ali Şir Nevâî* (1441-1501)'nin Çağatayca Mecâlisü'n-Nefâ'is isimli eseri, Türk edebiyatının ilk şairler tezkiresi olup, daha sonrakiler için örneklik teşkil etmiştir. XVI. yüzyılda, özellikle Anadolu sahasında yazılan tezkirelerin çoğu asrında, hatta Türk edebiyatında türünün en iyi örneklerinden sayılır. XVI. yüzyıl bu topraklarda ilim, sanat, şiir ve edebiyatın gelişmesini hazırlayan uygun bir zemin sağlamıştır. Önemli şairlerin yanında, büyük ilim adamları, tarihçiler ve nesir ustalarının yetişmeleri gecikmemiş, Osmanlı Devleti'nin büyüklüğüne layık bir Osmanlı Türk-kültür ve edebiyatı meydana getirilmiştir.

Bu yüzyılda yetişen ilim adamlarının başında, Sultan II. Bayezid devrinde 1497 yılında şeyhülislam olup Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatlarında 25 yılı aşkın bir süre makamında kalan ve halkın Zenbilli Ali Efendi diye adlandırdığı *Ali Cemali Efendi* (ö. 1625) gelmektedir. Devrinde tefsir, hadis ve fıkhıta derin bilgisiyle tanınmıştır. Bu konularda eserleri ve uzun yıllar evinin penceresinden uzattığı zenbil içinde verdiği fetvaları vardır.

Yine yüzyılın başında, sadece Osmanlı Devleti sınırları içinde değil, bütün İslam dünyasında tanınmış, günde bin fetva verdiği ve insanlardan başka cinlerin de sorularını fetvalarıyla cevapladığına inanıldığı için "Müftî's-Sakaleyn" ünvanı verilen ve İbn-i Kemal diye anılan *Kemal Paşa-zâde Şemseddin Ahmed* (ö. 1534) çok yönlü bir ilim adamıdır. 1525 tarihinden ölümüne dek şeyhülislâmlık yapmıştır. Dinî ilimlerdeki derin bilgisi yanında tarihçiliği ve şairliği vardır. Büyüklü küçüklü 300 kadar eseri, sayısız fetva, şerh ve haşiyeleri vardır. Çok önemli bir kaynak olan *Tevârih-i Âl-i Osmân'ı* tanınmış eserlerindedir.

Yüzyılın büyük alimlerinden biri de tefsir, hadis, kelim gibi İslâmî ilimlerde, gramer, edebiyat ve özellikle biyografi ve bibliyografi alanlarında üstâd olan *Taşköprülü-zâde İsmâmeddin Ahmed* (ö. 1561)'dir. Pek çok eserinin yanında başlıca üç eseriyle tanınmıştır: **Şakâyıkü'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'î'd-Devleti Osmâniyye** (520 şeyh ve ilim adamı hakkında), **en-Nevâdirü'l-Ahbâr fî Menâkıbı Ahyâr** (tanınmış sahabe, evliya, tıp ve kozmografya bilgileri hakkında), **Mir'âtü's-sa'âde ve Misbâhü's-siyâde** (500 kadar ilmin konuları hakkında). Bu son eser, müellifin kendi oğlu *Taşköprü-zâde Kemaleddin Efendi* tarafından **Mevzû'atü'l-Ulûm** adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Gelibolulu Mustafa Sürûrî (ö. 1562) de yüzyılın önemli ve tanınmış bilginlerindedir. Müderrislik, Şehzâde Mustafa'ya hocalık ve Nakşibendî şeyhliği yapmıştır. İslâmî ilimler yanında, tıp ve kozmografyada da derin bilgisi vardır. Otuzaltı eserinden özellikle de 1549'da Şehzâde Mustafa'nın eğitimi için yazdığı vezin, kafiye ve şiir sanatları hakkında bilgi veren *Bahrü'l-Ma'ârif* adlı eseriyle ve altı ciltlik *Mesnevî Şerhi*, *Acâ'ibü'l-Garâ'ib*, *Bostân*, *Gülistân*, *Hâfız Divanı şerhleri* ve *Şebistân-ı Hayâl* eserleriyle tanınmıştır.

Kınalı-zâde diye bilinen bir bilgin ailesinden gelen, Tezkire sahibi Hasan Çelebi'nin babası *Kınalı-zâde Ali Efendi* (ö. 1572), bu yüzyılın tanınmış, müderrislik ve kadılıklarda bulunduktan sonra kazaskerliğe kadar yükselmiş bir ilim adamıdır. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilen Ali Efendi tefsir, hadis, fıkıh gibi İslâmî ilimler yanında felsefe, belâğat ve edebiyatta da bilgi sahibiydi. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. En tanınmış eseri, Şam

kadısı iken Ahlâk-ı Nâsirî'den yararlanarak Şam Beylerbeyi Ali Paşa adına 1564 yılında yazdığı Ahlâk-ı Alâ'î adlı kitabıdır. Kitap yüzyıllar boyunca başlıca ahlâk kitabı olarak okutulmuştur.

Yüzyılın tanınmış bilginlerinden biri de Kemal Paşa-zâde Efendi'den yetişen, müderris, kadı ve kazaskerlikler yaptıktan sonra Kanunî devrinde 1545 yılında şeyhülislam olup 28 yıl gibi uzun bir süre bu makamda kalan *Ebussûûd Efendi* (ö. 1574)'dir. Muallim-i sâni diye anılan bu zat, tefsir ve hadisteki derin bilgisiyle yalnız Osmanlı topraklarında değil, bütün İslam dünyasında tanınıp saygı görmüştür. Ma'lûl-zâde Mehmed, Şeyhî Mehmed, Hoca Sa'deddin, Bostan-zâde Mehmed ve Mustafa Sun'ullah Efendi gibi büyük bilginler, Baki ve Hasan Çelebi gibi değerli şair ve nâsirler yetiştirmiştir. Birçok haşiye ve ta'likat eserleri olan Ebussûûd'un en önemli eseri, İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'î'l-Kur'ani'l-Azîm adındaki tefsiridir.

Bunlardan başka *Celal-zâde Salih Efendi*, *Mustafa Bostan Efendi*, *Nev'î*, *Fevrî*, *Azmî*, *Ahterî Mustafa* efendiler yüzyılın büyük ilim adamlarından, *Pîrî Reîs* ve *Seydî Ali Reîs* coğrafya konusunda eserleri olan tanınmış kaptanlardır.

Tarih alanında da bu yüzyılda bir hayli gelişmeler olmuştur. Resmî vak'a-nüvislerin eserleri yanında özel tarihler yazılmıştır. Yüzyılın büyük tarihçileri olarak en başta *Kemal Paşa-zâde*, *Hoca Sa'deddin*, *Lütfi Paşa*, *Selanikli Mustafa* ve *Gelibolulu Âlî*'yi saymak gerekir.

XVI. yüzyıl biyografi alanında da çok değerli eserlerin yazıldığı bir devirdir. Şakâyiку'n-Nu'mâniyye yanında, yalnız şairlerin hayat ve sanatları hakkında bilgi veren ve "tezkire-i şu'arâ" adı verilen eserlerin en önemli örneklerini de bu yüzyılda bulmak mümkündür. XVI. yüzyılın şu'arâ tezkireleri Sehî Bey, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Ahdî ve Beyânî'nin eserleridir. (İpekten vd., 1986b: 195-209)

XV. Yüzyıl Nesir Ürünleri ve Nâsirleri

XV. yüzyıl Türk edebiyatında mensûr eserler konularının zenginliği ve sayılarının çokluğuyla önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı, manzûm eserlerde olduğu gibi, Arapça ve Farsça'dan çeviridir. Gerek te'lif ve gerekse tercüme eserler büyük oranda dinî-tasavvufî ve ahlâkî konular üzerinedir.

Bu yüzyılın başlıca mensûr eserleri Kur'an tefsiri tercümeleri, tezkiretü'l-evliyâlar, menâkıb-nâmeler, dinî-destânî hikâyeler, inşâ kurallarını öğreten eserler, sözlükler ve tarih kitaplarıdır. Tıp, veterinerlik, astroloji, mûsiki vb. alanlarda yazılmış eserler de çoktur. Bu eserler genellikle anlaşılır bir Türkçe'yle kaleme alınmıştır. XV. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle İstanbul'un fethinden sonra, nesir üslubu sanatlı bir özellik arzetimeye başlamıştır.

İZNIKLİ MUSA b. HACI HÜSEYİN (ö. 1429)

Bu yüzyılın büyük din âlimlerinden İznikli Musa'nın dinî, ahlâkî, tasavvufî konulardaki çevirilerinin, telif eserlerinin kütüphanelerde pek çok yazmaları vardır. Eserlerinden özellikle ahlâkî konuda yazmış olduğu **Münebbihü'r-Râkîdîn** isimli kitabı, sade ve açık bir dille yazılmış olup dil tarihi açısından çok değerlidir. (Mazıoğlu, 1983: 111) İznikli Musa'nın **Enfesü'l-Cevâhir** adlı Kur'an tefsirini de zikretmek gerekir. (Timurtaş, 1993: 243)

KAYGUSUZ ABDAL (ö. 1444)

Teke ili Alâ'îye Sancağı beylerinden Hüsameddin Mahmud'un oğlu olan Kaygusuz Abdal (Alaeddin Gaybî), son zamanlara kadar Anadolu'daki Bektaşiliğin ileri gelenlerinden ve Bektaşî edebiyatının kurucularından sayılmıştır. Yunus Emre'nin yolunda yürüyen ve Abdal Musa mürididir. Kaygusuz, tekkede yetişmesi sebebiyle, yer yer lirik parçalar ihtiva etmekle beraber umumiyetle didaktik muhteva taşıyan mensûr eserlerinde açık ve sade bir dil kullanır. Çoğu tekke kütüphanelerinden gelen eldeki yazmalar, çok karışık ve yazım yanlışlarıyla doludur. Eserleri:

Budala-nâme: Eserde “akl-ı ma’âş, akl-ı me’âd, nefsi bilmek, gönül, mürşid” gibi tasavvufî meseleler anlatılır.

Kitâb-ı Miğlâte: Bu eser, kompozisyon bakımından oldukça değişiktir. Burada bir derviş devamlı olarak uykuya dalmakta ve rüyasında, bazan geçmişte, bazan gelecekte “teferrüç” etmektedir. Her defasında karşılaştığı şeytanla mücadeleye girip onu mağlup etmektedir. Bu ilgi çekici eserde, geçmişe ve geleceğe ait tablolar, “science-fiction”ların “zaman makinası”nı andırmaktadır. Eserde dervişin zaman zaman söylediği şiirler, coşkun bir lirizmin ifadesidirler.

Vücûd-nâme: Bu eser, insan vücudunun çeşitli uzuvlarıyla, bazı dinî-tasavvufî ve kozmik kavramlar arasında teşbihler yapan, münasebetler kurmaktadır. Meselâ kara kış şeriata, yaz tarikata benzetilir. Baş, devlet tâcına; alın hidayet nuruna teşbih edilir. Daha sonra mürşidin lüzumu anlatılır.

Dil-güşâ: Manzûm-mensûr karışık bir eser olan dil-güşâ, “vahdet-i vücud”u anlatan uzunca bir mesnevi ile başlar. Eserde uzun Farsça bölümler vardır. Bir dervişin tasavvuf umdelerini anlatması ile devam eden bu eser, tamamen tasavvufa hasredilmiştir.

Sarây-nâme: Manzûm-mensûr olarak kaleme alınan bu eserde, “Cihan-saray” teşbihiyle yola çıkılarak, dünyaya gelmekten maksadın ibadet etmek ve Allah’ı tanımak olduğu anlatılır. Kaygusuz’un şeriat unsurlarına en çok yer verdiği eser Saray-nâme’dir. Bu bakımdan diğer manzûm eserlerine göre daha “kuru”dur. Ancak yer yer lirik söyleyişler taşır. (Güzel, 1982: 233-236; Uçman, 1986: 21)

AHMED-İ DÂ’Î

Asıl adı Ahmed olan ve XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Dâ’î, adını Germiyanogulları zamanında duyurmuştur. Ahmed-i Dâ’î hakkında bilgi veren kaynakların hepsi onun Germiyanlı olduğunu kabul ederlerse de doğum ve ölüm tarihi üzerinde değişik bilgiler verilmiştir. Eserleri:

Tefsir-i Ebû'l-Leys-i Semerkandî Tercümesi: Bu eserin Türkçe’ye ilk tercümesi sayılmaktadır. Emir Süleyman adına Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey’in emir ve teşvikleri ile yazılmıştır.

Miftâhu'l-Cenne: Dinî-öğretici bir eserdir. Arapça’dan Türkçe’ye çevrilmiştir. Kimliği bilinmeyen bir Lulu Paşa adına yapılmıştır. Eser 8 bölümden oluşan bir akaid kitabıdır.

Ta’bir-nâme Tercümesi: Rüya tabirlerini içeren Arapça’dan çevrilen bu eserin müellifi Ebû Bekr bin Abdullah el-Vâsiti’dir. Önce Farsça’ya çevrilen eser, Dâ’î tarafından Farsça’dan tercüme edilmiş ve II. Yakub’a sunulmuştur.

Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî Tercümesi: Astronomi ve astroloji ile ilgili bu eserin diğer bir adı da Tercüme-i Sî Fasl fî’t-Takvîm’dir. Eser Nasîr-i Tûsî’nindir.

Teressül: Türkçe’de varlığı bilinen en eski inşâ örneğidir. II. Murad adına yazılmış bir eser olup mektuplaşma türleri ve mektup yazma kurallarını öğreten kısa bir kitaptır. Önce Şehzâde Murad’ın yararlanması için yazılan bu eser daha sonra medreselerde okutulmuştur. Sehî Bey, tezkiresinde bu eserin öneminden özellikle söz eder. (Sehî Bey, 1998: 118, inceleme kısmı) Tek ve eksik bir nüshası Manisa Murâdiye kütüphanesinde.

Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi: Attâr’ın bu eserini Dâ’î, Karacabey’in isteği üzerine yazmış ve II. Murâd’a sunmuştur. Eserin bilinen tek nüshası, Süleymaniye Ktp. Serez 1800 numarada kayıtlıdır.

Tıbb-ı Nebevî Tercümesi: Hastalıklarla ve sağlığın korunmasıyla ilgili hadisleri içerir. Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey’in isteğiyle yazılmıştır. Kitâb-ı Şifâ fî Ahâdîsî'l-Mustafâ adlı eserin tercümesidir. Eserin aslı Ebû Naim Hâfız-ı İsfehânî tarafından kaleme alınmıştır.

Vesîletü'l-Mülûk fî Ehli's-sülûk: Ayete'l-Kürsî'nin tefsiridir. Eser aynı zamanda Allah'ın 99 isminin (Esmâ'ü'l-hüsna) de açıklamasını içine almaktadır. Bu eseri bir emir adına yazdığını belirten Dâ'î söz konusu emirin ismini vermez.

Hısnu'l-hasîn Tercümesi: Dua ve cihat gibi konuların işlendiği bir eserdir. (Mengi, 2000: 108-109; İz - Kut, 1983: 109-110; İz, 1996: 38-39)

İBN-İ ARABŞÂH (1389-1450)

Tarihçi, şair, dilci, âlim. Aslen Şamlı olup Türkistan ile diğer islâm ülkelerinde yaptığı seyâhatlarla tanındı. Bir süre Osmanlı devletinde yaşadığından *Rûmî*, uzun süre yabancı memleketlerde kaldığından *Acemî* diye adlandırılır. Karadeniz yolu ile Edirne'ye Çelebi Mehmed'in sarayına geldi (1412). Çelebi Sultan Mehmed'in husûsî kâtipliği ile II. Murad'ın hocalığını yaptı. Divân-ı Hümâyûn'da vazife aldı, bir takım eserler tercüme etti. Bir süre münzevî hayat yaşadı, eserleri ile meşgul oldu. Pek çok eser veren ve aynı zamanda şair olan İbn-i Arabşâh, kuvvetli bir nâsirdir. Ancak şöhretini tarihçiliği ile kazanmıştır. Tarihî eserlerinde hissî hükümlere rastlanır. Eserleri:

Câmi'ü'l-hikâyât Tercümesi: İbn-i Arabşâh, II. Murad adına, Avfî'nin Arapça eserinden sade bir dille yaptığı tercümedir.

Tercümânü'l-mütercem: XV. yüzyıl Türkçesi için mühim bir kaynak eserdir.

Kur'an Tefsiri: Semerkandlı Ebu'l-Leys Nâsır (ö. 997)'in Arapça **Kur'an tefsirinin** XV. yüzyılın ilk yarısında İbn-i Arabşâh tarafından yapılan tercümesidir. (Timurtaş, 1993: 241-242)

ARİF ALİ (ö. 1460'dan sonra)

Hayatı ile ilgili bir bilgi ulaşmayan Arif Ali'nin, Tokat dizdarı olduğu ve Melik Dânişmend Ahmed Gâzî (ö. 1104)'nin etrafında oluşan dinî-destânî hikayelerin yazarı olduğu bilinmektedir. Bu hikayelerde Türk-Bizans savaşları anlatılmakta, Battal soyundan gelen Dânişmend'in kafirlere karşı kazandığı zaferler destânî bir biçimde ele alınmaktadır. Konu ilk kez İbn Atâ tarafından 1245-6 yılında, daha sonra da 1360 yılında Arif Ali tarafından içine nazım da karıştırılarak yeniden yazılmıştır. Fuad Köprülü, Arif Ali'yi II. Murâd devrinden bir zât olarak göstermiştir. Eser, daha sonra XVI. yüzyıl tarihçisi Mustafa Âlî tarafından tekrar yazılmış ve **Mirkâdü'l-Cihâd** olarak adlandırılmıştır.

Dânişmend-nâme: Battal-nâme'nin devamı olarak düşünülür. Melik Dânişmend yanındaki adamları ile Hz. Peygamberin hicretinden 970 yıl sonra Malatya'dan hareketle, Anadolu'yu fetheder. Sivas'a kadar gelir. Sonra Tokat'ı alır, halkını müslüman yapar. Bu arada Artuhi adında bir kafiri de müslüman yapar ve Canik'e kadar gelerek orada ölür. (İz - Kut, 1983: 289)

AHMED BÎCAN (Yazıcı-zâde, ö. 1465'ten sonra)

Gelibolulu mutasavvıf ve şairdir. Babası Selâhaddin Kâtip'tir. Babasının mesleğinden ötürü kardeşi Mehmed gibi Yazıcı-zâde olarak anılagelmiştir. Hacı Bayram'a intisâb etmiştir. Rivayete göre zühd ve takvada öyle ileri gitmiş, zayıflamış ki görenler cansız sanırlarmış. *Bîcân* (cansız) lakabının bu durumdan kinaye olduğu söylenir. Eserleri:

Envârü'l-âşıkîn: Şubat 1451'de yazılmıştır. Müellifin ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed tarafından Arapça yazılan Megâribü'z-Zamân adlı eserin yine ağabeyinin isteği üzerine Türkçe'ye tercümesidir. Mensûr eserin dili, büyük halk kitlelerinin anlaması da amaçlandığından oldukça sadedir. Envârü'l-âşıkîn, her başlık altında değişik konuları ele alır.

Dürr-i Mekkûn: Yazılış tarihi belli değildir. Eser, 18 bölümden oluşmakta, bir tür ansiklopedik bilgileri ihtiva etmektedir. Gökler, arş, kürsi, cehennem, ay, yıldızlar, hendese, iklimler, şehirler, mescidler vb. konuları ele alır.

Acâ'ibü'l-Mahlûkât: Yazılış tarihi belli değildir. Kazvî'nin aynı addaki eserinin muhtasar bir şekilde Türkçe'ye tercümesidir. Bu da ansiklopedik bir eserdir. Eserde akla

gelebilecek her konu, dört büyük melek, sabit ve seyyar yıldızlar, burçlar, günler, aylar, denizler, canavarlar, çeşmeler, nebatlar, cinler, yiyecekler gibi konuları içerir. Bu eser daha önce Ali bin Abdurrahman tarafından tercüme edilmiştir. Bican'dan sonra da Türkçe'ye tercüme yapılan eserin Sürûfî (ö. 1561-62) tarafından tercüme edilişi minyatürlüdür.

Müntehâ: 1453 senesinde telif edilmiştir. Bazı nüshalarında 1465 tarihi de verilmektedir. Eser daha sonra tekrar gözden geçirilmiş olsa gerektir. Eser 30 fasıldır. İbnü'l-Arabî'nin Fusûsü'l-hikem adlı eserine Yazıcıoğlu tarafından yapılan şerhin serbest olarak Türkçe'ye çevirisinden ibarettir. Hz. Peygamberle ilgili bilgileri ihtiva eder. Miraç, Çahâr Yâr-ı güzîn, Hasan ve Hüseyin'in vefatları gibi konulardan bahsetmektedir.

Rûhü'l-Ervâh: Peygamber hikayelerini ihtiva eden bu eserin yazılış tarihi belli değildir.

Bostânü'l-Hakâyık: Babası Yazıcı Salih'in Şemsiyye adlı eserinin nesre çevrilmiş şeklidir. Yer yer manzûm kısımlar vardır.

Ahmed-i Bican'a atfedilen Ahmediyye ve Pend-nâme adlı eserler onun değildir. Ahmediyye, Diyarbakırlı Ahmed Mürşid Efendi tarafından 1746 senesinde yazılmıştır. (İz - Kut, 1983: 264-265)

ALİ b. HÜSEYİN (ö. 1467)

Alaaddin Çelebi diye de anılan Amasyalı Ali'nin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında önemli bir bilgi bulunmamaktadır. Yazarın aşağıda bilgi verilen kitabı dışında **Nesâyhü'l-Müslimîn** adlı bir manzûmesi ve **Yâsin Tefsîri** vardır.

Tâcü'l-Edeb: Müellifin 1453 tarihinde yazdığı kitap, adından da anlaşılacağı üzere âdâb-ı muâşeret üzerine kurulu bir risâledir. Eserde ataların mertebeleri, ana-baba hakları, ta'lim ve muallim, Kur'an okuma âdâbı, talebenin hocalarına karşı davranışları, yazı yazmak, suda yüzmek gibi konular ele alınmaktadır. Eser, asrın sade nesirle yazılan kitapları arasında yer almaktadır. (Banarlı, 1987: 496)

EŞREFOĞLU ABDULLAH RÛMÎ (ö. 1469)

Mısır'dan Anadolu'ya göç edip İznik'e yerleşen ve Hz. Peygamber soyundan geldiği rivayet edilen bir aileden olan Eşrefoğlu Abdullah Rûmî, didaktik mahiyetteki mensûr eserlerinde, devrinin halk dilini kullanarak tasavvufî ahlâkın halk arasında yayılmasında büyük rol oynamıştır. Eşrefoğlu'nun nesri, XIV.-XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi'nin en güzel örnekleri arasında yer alır. Eserleri:

Müzekki'n-nüfûs: Dinî, ahlâkî ve tasavvufî mahiyette kaleme alınmış ta'limî bir eserdir. Eşrefoğlu kitabının mukaddimesinde eserini halkı doğru yola sevk etmek için özellikle Türkçe olarak kaleme aldığını belirtir. İslâm ahlâkını, tarikat âdabını ve nefisle mücadelenin lüzûmunu anlatan bu eser, bizzat müellif tarafından söylendiğine göre 1448'de telif edilmiştir. Kâdirîliğin Eşrefiyye şubesinin temel kitabıdır. Eserde konuyla ilgili olarak şâir kendi şiirlerinden bazı örnekler vermiştir. Çok sade bir Türkçe ile yazılmıştır.

Tarîkat-nâme: Bu ismi taşıyan en eski eserlerden birisidir. Eşrefoğlu'nun en son yazdığı rivayet olunan bu kitapta, tarikat adabından bahsedilir. Eser, hadisler ve velî sözleriyle süslenmiştir. İfade tarzı, Müzekki'n-nüfû'a oldukça yakındır.

Tâc-nâme: Eşrefiyye tarikatının tâc giyme adetini anlatan bir eserdir. Tarîkat-nâme kitabının arkasına ilave edilen bu küçük risâlenin, Eşrefoğlu'na ait olup olmadığı hususunda şüpheler vardır.

Delâ'ilü'n-nübüvve: Hz. Muhammed'in peygamberliği ile ilgili delilleri anlatan bir risâledir. Risâle-i Şerîf adıyla da bilinir.

Şerh-i Kaside-i Seyyid Şâfi: Eski kimyaya dair Seyyid Şâfi'nin Kasidesinin şerhidir.

Eşrefoğlu'nun kaynaklarda ismi geçen ve kütüphanelerde bulunmayan bazı risaleleri de vardır. Müellifin, bugün sadece isimleri bilinen risaleleri şunlardır: *Fütüvvet-nâme*, *Ma'zeret-nâme* (*Hediyetü'l-Fukarâ*), *Elest-nâme*, *Nasihat-nâme*, *Hayret-nâme*, *Münâcât-nâme*, *Esrârü't-Tâlibîn*, *Muhabbet-nâme*, *İbret-nümâ*, *Cinânü'l-cenân*.³ (Uçman, 1986: 32)

ADNÎ MAHMÛD PAŞA (ö. 1474)

Tezkireciler, Fâtih Sultan Mehmed'in sadrazamlarından Mahmûd Paşa'nın da nâsırlığı şairliğinden üstün önemli şahsiyetlerden birisi olduğu görüşündedirler. Mahmud Paşa'nın Farsça mektupları ile Türkçe şiirleri bir divanda toplanmıştır. Mahmud Paşa'nın Ali Şir Nevâyî ile mektuplaştığı bilinmektedir. Asker ve devlet adamı olarak gösterdiği başarının yanı sıra Adnî mahlasıyla oldukça düzgün ve başarılı şiirler söylemiş olan Mahmud Paşa, dönemin alim ve şairlerinin hâmisî olarak da tanınır. Bu nedenle birçok eserin yazılmasına önayak olmuştur. Bunlardan Alaaddin Ali'nin *Tuhfetü'l-Mahmûdiye fî Nasihati'l-vüzerâ'sı*, Enverî'nin *Düstür-nâme'si*, Şükrullah'ın *Behcetü't-tevârih'i* misal olarak gösterilebilir. Ali Kuşçu ile beraber *Tetimme ve Sahn-ı Semân* medreselerinin kurucusu olduğu söylenir. (Çelebioğlu, 1994: 10; Mengi, 2000: 121)

ÂŞIK PAŞA-ZÂDE (1393-1481)

Tam adı, Derviş Ahmet Âşıkî b. Şeyh Yahya b. Şeyh Süleyman b. Âşık Paşa olan yazar hakkında yeterli bilgi yoktur.

Tevârih-i Âl-i Osman (Âşık Paşa-zâde Târîhi): *Tevârih-i Âl-i Osman* türünde kaleme aldığı bu eseriyle günümüzün edebiyat ve tarih araştırmacıları için büyük bir öneme sahiptir. Müellifin kendi ifadesine göre, eser, 1484'te yazılmıştır. Eser, anonim tevârih-i âl-i Osman'lardan pek farklı değildir. Orta sınıf halk ve özellikle askerî zümreler arasında okunmak için bir tür halk destanı biçiminde ve arada nazım parçaları da katılarak, konuşma diline çok yakın Dede Korkut Kitabı'ndaki dil ve üslupla benzerlik gösteren bir nesirle yazılmıştır. Eserin bu özelliğine Gelibolulu Âlî de değinmiş, yazarın "basit Türk diliyle yazmış, anlatımının hem halkça hem de seçkin kişilerce anlaşılır olmasını dilemiş" bulunduğunu belirtmiştir. (Kudret, 2000: 413; Alkan, 1994: 11; Soysal, 2001: 365; İz - Kut, 1983: 308-309)

NIŞANCI MEHMED PAŞA (Karamânî, ö. 1481)

Fatih döneminin önemli şair sadrazamı Nişancı Mehmed Paşa, Arapça'yı iyi bilmesi, nesrinin başarılı olması ve hukuk alanındaki bilgi ve tecrübesi Fâtih tarafından takdir edildiğinden, Fatih'in çıkarttığı *Kanun-nâme'nin* yazılması ve düzenlenmesiyle görevlendirilmiştir. Nişânî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Ancak tezkireler nesrini nazmından daha üstün bulurlar. Aynı zamanda risaleler yazan Nişancı Mehmed Paşa, Fâtih'in Uzun Hasan'a gönderdiği ünlü mektubu kaleme almasıyla da şöhret kazanmıştır. Muhtelif münşeât mecmualarında mektupları kayıtlıdır. Arapça manzûmeleri ile iki adet risaleyi ihtiva eden bir **Tarih'i** vardır. (Mengi, 2000: 121)

KÜÇÜK ABDAL (ö. 1483'ten sonra)

Otman Baba (1378-1478)'nın halifelerinden olan Küçük Abdal hakkında bir bilgi ulaşmamıştır.

Velâyet-nâme-i Otman Baba: 1483 senesinde yani Otman Baba'nın ölümünden 5 yıl sonra yazılan bu menâkıb-nâme, *Velâyet-nâme-i Şâhî* olarak da bilinir. Eserde anlatılanlarda kronolojik bir sıra yoktur. Olaylar Anadolu ve Balkan şehirlerinde geçmektedir. Bu menâkıb-nâmede şeyhin kerametlerinden bahsedilir. (İz - Kut, 1983: 295)

SİNÂN PAŞA (1440-1486)

İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'in oğludur. Kaynaklar Hızır Bey'in atalarını Nasreddin Hoca'ya kadar çıkarırlar. Sinân Paşa'nın doğum yeri ve yılı belli değildir. 1459'da babasının

³ Ayrıca bkz. Mustafa Güneş (1998). *Eşrefoğlu Rûmî-Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

ölümünden sonra Fatih döneminde çeşitli medreselerde müderris olarak görevlendirilmiş, Hâce-i Sultânî olmuş ve 1474'te kendisine vezaret rütbesi verilmiştir. Daha sonra bir vesileyle vezaretten alınan Sinân Paşa, II. Bayezid devrinde bu göreve tekrar getirilmiş ve Edirne'de Darü'l-hadîs medresesine müderris olarak tayin edilmiştir.

Sinân Paşa'nın hem şairliği, hem de nâsirliği vardır. Şiirleri hayli güçlü ve değerli ise de, nesirdeki üstün ve seçkin ustalığı onun nazım yanını gölgelemiştir. Dolayısıyla kendisini, Klasik Türk edebiyatının sayıca çok fazla olmayan nesir ustaları arasına yükseltmiştir. Felsefe ve matematik alanlarında zamanının gerçek aydınlarından biri bulunan Sinân Paşa, "süslü, sanatlı nesir" in gerçekten usta bir temsilcisidir. Nesirde Arapça ve Farsça kelime ve terkipler çokça bulunmaktadır. Ancak cümle kuruluşu, hemen hemen günümüz sentaksına uyacak kadar yerli ve sağlamdır. Sinân Paşa'nın nesirdeki en büyük kusuru, secî' denilen nesir kafiyesine fazla ağırlık vermesi, bir de cümlelerin yüzde doksanını simetrik biçimde yapılandırmasıdır. Sinân Paşa'nın nesri, bütün süsüne, gösterişine karşın hem derin, felsefi ve tasavvufî, hem de şiirsel ağırlıklar taşımaktadır. Eski bir edebiyat tarihçimiz, Sinân Paşa için "Her şeyden ziyade dimâğî, fikrî bir şair ve ediptir" demektedir. Tanrı ve insan kavramlarını, bunların birbiriyle ilintisini, bu sanatlı yazar kadar güçlü olarak dile getiren bir başka şair ve yazarımız gerçekten azdır. (Kutlu, 1983: 71-76) Arapça eserleri de olan Paşa'nın Türkçe mensûr eserleri şunlardır:

Tazarru'-nâme ve Tazarru'ât: Sinân Paşa'nın 1481'den sonra Türkçe olarak kaleme aldığı ilk eseridir. Eserde tasavvufî konular işlenmektedir. Sinân, bu eserde çok geniş kapsamda ele alınan aşk konusunu dile getirir. Varlığın aslını bulmak için yazılmış olan eser, hikaye ve öğütlerle zenginleştirilmiştir. İki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm Tazarru'ât bölümüdür. İkinci bölüm ise manzûm bir fahriye ve bir hatimeden oluşmaktadır. Bu bölüm yedi büyük peygamberin hayatını ihtiva eden bir Kısas-ı enbiyâ niteliğindedir. Bunlardan sonraki kısım na'tlerden oluşmaktadır. Eser, Şeyh Vefâ'ya yapılan bir niyazla son bulur.

Eser, II. Bayezid devrinde yazılmıştır. 47 yaşlarında vefat eden müellifin bu eserini hayatının sonlarında yazdığı muhakkaktır. Çok okunmuş olan Tazarru'ât, kaynaklarda Ma'ârif-nâme ile karıştırılmıştır.

Ma'ârif-nâme (Ma'ârif, Ahlâk-nâme, Risâle-i Ahlâk): Tazarru'-nâme'den sonra kaleme alınan bu eser, islâmî ahlâk üzerine kuruludur. Sinân Paşa nasihat-nâme türündeki bu eserinde Kur'an'a bağlı kalmış, Kur'an'dan ve Eflatun'dan aldığı öğütlerle eserini zenginleştirmiştir. Bu, çok okunan bir eserdir.

Tezkiretü'l-Evliyâ: Ma'ârif-nâme ile yazımına başlanan eser, Ma'ârif-nâme'nin tamamlanmasından sonra tekrar ele alınmış ve ayrı bir eser olarak ortaya çıkmıştır. Feridüddin Attâr (ö. 1193-1234)'ın Tezkiretü'l-Evliyâ'sını örnek almış ve ilaveler yapmıştır. (Banarlı, 1987: 494; İz - Kut, 1983: 270-271; Yusuf Sinân Paşa, 2001: 13-22)

DURSUN BEY (ö. 1490'dan sonra)

Dursun Bey, devrin birçok savaşına katılmış âlim ve asker bir kişidir. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi verilmemiştir.

Târîh-i Ebu'l-Feth: Sultan Fatih'in gazalarını ve fetihlerini anlatan bu eserin yazılış tarihi 1490-1495 yılları arasındadır. Eserin dili bu yüzyılda yazılan Tevârih-i Âl-i Osman türündeki eserlerin dilinden çok farklıdır. Yalnızca Kemal Paşa-zâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman isimli eserinin diline benzerliği göze çarpar. Yani Arapça ve Farsça tamlamalar oldukça fazladır ve süslü nesirle yazılmıştır. (Soysal, 2001: 355; İz - Kut, 1983: 334)

MOLLA LÜTFİ (ö. 1495)

Deli Lütfi, Lütfullah Çelebi, Sarı Lütfi, Tokatlı Lütfi gibi değişik sıfatlarla da nitelendirilen Molla Lütfî'nin asıl adı Lütfullah b. Hasanü't-Tokadî'dir. Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) dönemlerinin tanınmış bilginlerinden olan Lütfî, Sinân Paşa'nın öğrencisi ve Kemâl Paşa-zâde'nin hocasıdır.

Har-nâme: XV. yüzyıl klasik Türk şiirinin büyük temsilcileri(nin) başında bulunan Germiyanlı (Kütahyalı) Şeyhî (1375-1430?)'nin aynı addaki mesnevîsiyle bir kategoriye girebilecek olan Lütfî'nin Har-nâme'si, pek az sayıda şiir parçasını da içine almakla beraber nesirle yazılmıştır. Kitapta Lütfî'nin, Şeyhî'ye ait aynı konuyu işleyen eserini okumuş olduğunu sezdirenen belirtiler vardır. Münâzara edebiyatımızın ilk ve başarılı örneklerinden olması, zengin atasözlerini kapsamaması ve sade bir dil kullanmış olması, Har-nâme'nin önemini artırmaktadır. Eserde kullanılan sözcüklerin çoğu öz Türkçe'dir. (Karahan, 1972:173-179; Kavruk, 1998: 58-63)

MESÎHÎ (II. Bâyezid dönemi): Necâtî sonrasıyla Bâkî öncesi Divan şiirinin gözde şairlerindendir. Kaynaklara göre, Üsküp yöresinde bir Sırp şehri olan Priştina'da doğmuştur. Genç yaşta İstanbul'a gelen Mesîhî, burada hattatlık sanatını öğrenip, usta bir hattat olduktan sonra Sadrazam Ali Paşa'nın divan kâtibi olmuştur. Mesîhi döneminin Divan şiiri anlayışına sadık kalmış, şiirlerinin önemli bir kısmını lirik edalı olarak yazmıştır. İçtenliğinin yanısıra anlatımı da oldukça sadedir. Farsça ve Arapça'yı her iki dilde de şiir yazabilecek kadar iyi bilen Mesîhî, bu dillerin Türkçe üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu dönemin şairi olması sebebiyle şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır. Aşağıdaki mensûr eserinden başka Divanı ve Şehr-engîz'i vardır.

Gül-i Sad Berg: 100 mektuptan oluşan mensûr bir eserdir. Eser üzerinde doktora tez çalışması yapılmıştır. (Mengi, 2000: 124-125)

FİRDEVSÎ-İ RÛMÎ (İlyâs b. Hızır, ö. 1512'den sonra)

Uzun Firdevsî veya Firdevsî-i Tavîl olarak da bilinir. Kaynakların verdiği çok değişik bilgilere göre, Firdevsî, 330-380 cilt arasında olan Süleymân-nâme isimli eserini II. Bayezid (1481-15129)'e sunmuş fakat padişah bu eseri çok hacimli bulduğundan içinden 80 cüz'ünü seçip diğerlerini yaktırıştır. Eserleri:

Süleymân-nâme: Ansiklopedi niteliğindeki bu eser, nesir ve nazımla karışık bir tarzda yazılmıştır. Destan tarzında sade bir dille yazılmış olan eserin bütün cüzleri günümüze ulaşmamıştır.

Kıssa-nâme-i Süleyman Aleyhisselam: Süleyman-nâme adlı eserden daha önce, yazar Bursa'dayken yazılmıştır. Tamamen nesir halindedir.

Da'avât-nâme: Fuad Köprülü'nün yazdığına göre eser, yazar Balıkesir'de iken 1481 yılında kaleme alınmıştır. Bursalı Tahir'in gördüğü nüshaya göre de 1487-8'de yazılmıştır.

Firâset-nâme: Bu eserin varlığı, yazarın Münâzara'-i Seyf ü Kalem adlı eserinden öğrenilmektedir.

Münazara'-i Seyf ü Kalem: Yazar Balıkesir'de iken 1485 tarihinde yazılmıştır.

Pend-nâme-i Eflatun: Farsça'dan çeviri olan bu eser, küçük bir risaledir.

Silahşör-nâme: Eser Türkçe ve Almanca olarak Möriz Wickerhauser tarafından yayımlanmıştır.

Satranç-nâme-i Kebir: İsminden de anlaşılacağı gibi, satranç oyunu hakkında olan eser, 1503'te Balıkesir'de yazılmıştır.

Câme-şûy-nâme: Nâsireddin-i Tûsî'nin aynı adlı eserine, Firdevsî, bir bölüm ekleyerek Türkçe'ye çevirmiştir. Eser, 1508 senesinde tamamlanmıştır.

Hayât ü Memât (Hayât-nâme): Farsça'dan Türkçe'ye tercüme bir eserdir. Firdevsî'nin son yıllarında kaleme aldığı bu risale, İstanbul'da yazılmıştır.

Tuhfetü'l-Hâdî (Hakâyık-nâme): Yazarın Şeyh Abdullah-ı İlâhî için yazmış olduğu bir menâkıb-nâmedir. (İz - Kut, 1983: 292-293)

TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBÎ (ö. 1515)

Münşe'ât: Nesri nazımından üstün kabul edilen bir mesnevi şairi ve meşhur bir münşe'atçı olan Ca'fer Çelebi'nin Münşe'ât'ı, devrinin önemli nesir ürünlerinden kabul edilmektedir.

İstanbul Fetih-nâmesi: Bu eser, târihî bir eserden ziyade süslü bir inşâ örneğidir. (Uzun, 1977: 333; Soysal, 2001: 354; Akyüz, 1988: 549)

HALİLOĞLU YAHYÂ

Hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Eserinin dil özellikleri, XV. yüzyıl olabileceği kanaatini vermektedir.

Fütüvvet-nâme isimli bir eseri vardır. Osmanlı Devletinde, özellikle ilk yüzyıllarda çok önemli rolü olan Ahîler'in bir nevi el kitabı olan ve fütüvvet-nâmelerin en ünlüsü Haliloğlu'nun eseridir. Eserin birçok nüshası vardır. (İz - Kut, 1983: 275-276)

EBU'L-HAYR-I RÛMÎ

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Ancak Cem Sultan tarafından Anadolu'da ve Rumeli'de İslamı yaygınlaştıran savaşçıların en ünlülerinden büyük veli Sarı Saltuk (Saltık)'un hayatını, savaşlarını ve kerametlerini derlemekle görevlendirilmiş olması göz önüne alındığında, döneminde tanınmış bir kültür ve sanat adamı olduğu ve Cem Sultan'ın maiyyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Saltuk-nâme: Sade nesrin en güzel örneklerinden olan eser, bir Türk-İslam kahramanının menkâbevi hayatını sürükleyici bir dille anlatır. Eserde çok ender olarak klişeleşmiş inşâ dili örneklerine rastlanırsa da aslında dil çok akıcıdır. Üslup ve anlatım olarak Dede Korkut Kitabı'nı ve Âşık Paşa-zâde'nin Tevârîh-i Âl-i Osman'ını andırır. Dinî-destânî bir eserdir. Türünün diğer örnekleri olan Battal-nâme, Hamza-nâme, Ebû Müslim-nâme, Dânişmend-nâme, menkâbe türünden Hacı Bektaş ve Otman Baba velayet-nâmeleri gibi eserlerle ortak yönleri çoktur. Dinleyicisi, eseri niçin yazdığını kitabın sonunda anlatır. Bu kısımda, eserin 7 yılda yazıldığını, Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltık'a ait rivayetleri il il dolaşarak tesbit ettiğini ve Cem Sultan'ın bu menâkıbı Hamza-nâme'ye tercih ettiğini öğrenmekteyiz. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile savaşmak üzere sefere çıkan (1473) Fatih tarafından, Edirne'de görevlendirilen Sultan Cem'in isteğiyle, Ebu'l-Hayr, o bölgede yaygın olan Sarı Saltuk menkâbelerini toplamıştır. Yazılış tarihi, Abdülbâki Gölpınarlı tarafından 1474-1480 arasında bir tarih olarak tesbit edilmiştir. Eser bir hayli hacimli olup 3 ciltten oluşmaktadır. Saltuk-nâme, sadece edebiyat tarihçisi değil, aynı zamanda folklorcu, tarihçi, filolog, antropolog için de bir kaynak olma hüviyetindedir. (Akalin, 1996: 66; İz - Kut, 1983: 277-278)

YAZICIOĞLU ALÎ

Yazıcıoğlu'nun hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Türk edebiyatında yazmış olduğu Selçuk-nâme veya Oğuz-nâme adları ile tanınan eserleriyle varlığı anlaşılmaktadır.

Selçuk-nâme (Oğuz-nâme): Sultan Murâd'ın emriyle kaleme alınan Selçuk-nâme ya da diğer bir ismiyle Oğuz-nâme, sade nesir üslubuyla, muhtemelen 1436 tarihinde yazılmıştır. Eser, Râvendî'nin Râhatü's-Sudûr adlı eserinin kısaltılmışı ile İbn Bibî'nin el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâmiyye adlı eserinin Türkçe'ye çevrilip 1280-81'den sonraki olayların da eklenmesiyle oluşmuştur. İçinde destânî unsurlar da taşıyan eser, Türk-Oğuz, Selçuk, Moğol, beylikleriyle Osmanlı tarihini ihtiva etmektedir. Son kısımda Reşideddin'in Câmî'ü't-Tevârîh adlı eserinden nakiller vardır. (İz - Kut, 1983: 298-299)

KIVÂMÎ

Kivâmî hakkında bilinenler, Franz Babinger'in Fetih-nâme-i Sultan Mehmed (İstanbul 1955) adlı eserin önsözünde verdiği bilgilerin dışına çıkmaz. Kendisinden eserinde Kivâmî olarak bahseden yazar, hayatı hakkında hiçbir şey söylemez. Yalnız kendi eserinden, onun II.

Mehmed'in sarayında ve seferlerde orduda bulunduğu anlaşılmaktadır. Yazarın adı, Kıvâmü'd-dîn Yûsuf veya Kıvâmü'd-dîn Kâsım olabilir.

Fetih-nâme-i Sultan Mehmed: Bu gazavat-nâmenin yazılış tarihi 1489'dur. Nesir-nazım karışık bir üslupla kaleme alınmıştır. 28 bölümün 25 bölümü Fatih'e, 3 bölümü de II. Bayezid'e ayrılmıştır. (İz - Kut, 1983: 156, 306)

ORUÇ BEY (Oruç b. Âdil)

XV. yüzyılın belli başlı tarihçilerinden biridir. Eserinden anlaşıldığı kadarıyla, Edirne'de doğmuş olan Oruç Bey'in kendisi kâtip, babası kazzâz (ipekçi)'dir. Bunun dışında hayatı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır.

Tevârih-i Âl-i Osman (Oruç Bey Târîhi): Oruç Bey bu eserinde, "Osmanoğullarının başlangıcından ta sonuna kadar kıssalarını ve ettikleri savaşları anlatmasının gerekli" olduğunu söylemiş; eldeki nüshalardan birine (Cambridge nüshası) göre 1494, bir başkasına (Manisa nüshası) göre de 1502 yılına kadar geçen olayları anlatmıştır. Baş kısımlarında bol miktarda destan ve efsane unsurlarına yer verilmiştir. Dili XV. asır Anadolu Türkçesi'nin bütün özelliklerini taşımaktadır. Nihal Atsız'a göre eser, en erken 1438 tarihinde yazılmış olmalıdır, sonraki vak'aların bir kısmı müstensihler tarafından ilave edilmiştir. (Kudret, 2000: 420; Kara, 1990: 143)

NEŞRÎ

II. Bayezid'in son zamanlarında Bursa'da müderris iken veya I. Selim devrinde 1519-20 yılında vefat ettiği düşünülmektedir.

Kitâb-ı Cihân-nümâ (Tevârih-i Âl-i Osman): Neşrî Târîhi diye de bilinmektedir. Cihân-nümâ ismi bizzat yazar tarafından konulan bir isimdir. Eserini özellikle Türkçe yazmak istediğini belirten yazar, kaynaklarından söz etmez ve "Rivayet ederler ki" sözleriyle geçiştirir. Eser altı bölümden oluşan bir genel tarihtir. Bu yüzden Cihân-nümâ diye isimlendirilmiştir. Osmanlıların başlangıcından II. Bayezid devrine kadarki dönemi ihtiva etmektedir. 1485 veya 1493 tarihinde yazıldığı tahmin edilmektedir. Devrin süslü nesir tarzında kaleme alınan eserleri arasında yer aldığını belirtenler (Soysal, 2001: 355) bulunsa da, Neşrî'nin Cihân-nümâ'sı, süssüz, yalın bir anlatımla ve yer yer öz-Türkçe sözcüklerle yazılmıştır. Cihân-nümâ, bu yönüyle, edebiyat tarihi bakımından olduğu kadar dil tarihi bakımından da önemli bir eser olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeple Kâtip Çelebi'nin Âşık Paşa-zâde Tarihi ve Neşrî Tarihi için "içindeki sözler önemsiz" yargısında bulunduğu ifade edilmektedir. (Kudret, 2000: 420; İz - Kut, 1983: 325)

MERCİMEK AHMED

Adının Mercimek Ahmed b. İlyas olduğu, XV. yüzyılda yaşadığı ve II. Murâd adına Kâbus-nâme adlı eseri Farsça'dan Türkçe'ye çevirdiği dışında hakkında bilgi yoktur.

Kâbus-nâme Çevirisi: Çeviri tarihi 1432'dir. Ziyaroğullarından Emir 'Unsurü'l-Me'âlî Keykâvus tarafından 1082 yılında oğlu Geylanşah için yazılan ve 44 babdan oluşan bu ahlâk ve siyaset kitabı, Mercimek Ahmed tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. II. Murâd, daha önce yapılan çevirilerin pek çok kapalılıklar taşıdığı gerekçesiyle, eserin tekrar Türkçe'ye çevrilmesini istemiştir. Eserin daha önceki çevirileri:

1. Adı bilinmeyen bir yazar tarafından XIV. yüzyılda yapılan çeviri,
2. Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa tarafından aynı dönemde yapılan çeviri,
3. British Library'de bulunan ve yazarı bilinmeyen çeviri,
4. Akkadioğlu tarafından XV. yüzyılın başında yapılan çeviri,
5. Bedr-i Dilşâd tarafından 1427 yılında Murâd-nâme adıyla yapılan çeviri,
6. Mercimek Ahmed çevirisi,

7. Nazmî-zâde Murtazâ'nın III. Ahmed zamanında 1705'te yaptığı çeviri.

Mercimek Ahmed çevirisi, Türk sade nesrinin en güzel örneklerinden sayılmaktadır. (İz - Kut, 1983: 338-339)

YAHYÂ b. MEHMED el-KÂTİB

Menâhicü'l-inşâ: II. Murad ve Fâtih devirlerindeki resmî yazıları ihtivâ etmektedir. (Levend, 1972: 113-116)

MANSÛR BAHŞÎ

Bahtiyâr-nâme (On Vezir Hikâyesi): Elimizdeki ilk Türkçe bahtiyâr-nâme çevirisi, 1435 tarihinde Doğu Türkçesi'yle ve Uygur harfleriyle yazılan nüshadır. Mansûr Bahşî, eserin mütercimi mi, yoksa müstensihî midir bilemiyoruz. Bu çevirinin dili, sade, anlatımı gayet akıcıdır. Arada Arapça ve Farsça kelime ve terkipler kullanılmış olmasına rağmen, Türkçe ifade özelliği bozulmamış, tekellüfsüz, herkesin rahatça anlayabileceği bir anlatım sağlanmıştır. Cümlelerin genellikle kısa olduğu eserde, bolca manzûme kullanılmıştır. (Kavruk, 1998: 31-32)

SIDKÎ SEYYİD AHMED b. HASAN BÂLÎ

Hikâye-i U'cûbe ve Mahcûbe: XV. yüzyıl sonlarında telif edilen bu hikâye külliyyatı, Sultan II. Bayezid'in (1481-1512) oğullarından Şehzâde Alemşah (ö. 1512) adına tercüme edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülmekle beraber Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerle yüklü bir dil kullanılmıştır. Hikâyede pek çok devrik cümle vardır. (Kavruk, 1998: 36-37)

ABDÎ MUSA

Elfü'l-Leyle ve'l-leyle: Bu eserin Türkçe'ye ilk çevirisi, Sultan II. Murad (1421-1451) döneminde 1429-30'da Abdî Musa tarafından Aydıncık'ta yapılmıştır. Arapça aslı sade halk diliyle yazılan Binbir Gece Hikâyeleri'nin Türkçe çevirilerinde de sade bir dil kullanılmış, herkesin rahatça anlayabileceği tarzda tercüme edilmiştir. Manzûm metinlerle de süslenmiştir. (Kavruk, 1998: 54-56)

BAYÂTÎ HASAN b. MAHMUD

İlk Osmanlı tarihçilerindendir. Oğuzlar'ın Bayat kabilesine mensup olduğundan Bayatî namıyla tanınmıştır. Tebriz'de Dede Ömer Rûşenî Dergâhı halifelerinden olduğundan Şeyh olarak da anılır.

Câm-ı Cem-Ayîn: Hasan Bayatî bu eserini, 1481 yılında gittiği Hicaz'da tanıştığı Şehzâde Cem'in isteği üzerine, büyük kısmını anonim *Oğuznâme*'den alarak meydana getirmiştir. Eser, Osmanlı öncesi Türk tarihi hakkında yazılmış en eski kaynaklardan olduğundan tarih alanında önemli bir yer tutar. (Babinger, 2000: 34; Akbayar, 1977: 356; Ergin vd., 1977-1978: 345)

ŞEYH AHMED

Erba'în Subh u Mesâ: Bu asrın sade Türkçe ile eser veren yazarlarından olan Şeyh Ahmed, II. Murad'a sunduğu **Kırk Vezir Hikâyesi** diye tanınan bu kitabının konusunu Binbir Gece Masalları'ndan almış ve şahsî ilavelerle genişletmiştir. (Timurtaş, 1993: 242)

MUHLİS B. HÂFİZ EL-KÂDÎ

Câmî'ü'l-hikâyât: Tesbit edilen en eski derleme hikâye mecmuası olan eser, Muhlîs b. Hâfîz el-Kâdî tarafından yazılmıştır. Müellifin çevresinden dinlediği ve Arapça ve Farsça kitaplardan seçerek tercüme ettiği hikâyelerden meydana gelen eserin dilinden ve cümle kuruluşlarından XV. yüzyılda veya daha önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Mecmuanın dili, Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini gösterir. Sade bir Türkçe ile yazılan eserde Arapça ve Farsça kelime ve terkipler de kullanılmıştır. (Kavruk, 1998: 138-139)

Bu dönemde **Şeyh Mahmud b. Edhem'in Gülşen-i İnşâ** adlı eseri, tarzının dikkate değer örneklerindedir. XV. yüzyılın önemli yazarlarından biri de **Bedr-i Dilşâd**'dir. Türk nesir tarihi açısından önemli bir isim olan yazarın, **Tuhfe-i murâdî, Kemâliyye, Kitâbü't-tabîh ve Târîh-i İbni Kesîr Tercümesi** gibi eserleri vardır. Bu eserlerin birçoğu II. Murad'a sunulmuştur. Bütün bu çalışmalardan II. Murad'ın bilim ve sanata büyük bir ehemmiyet verdiği ve onun gayretleriyle Türkçe'nin bu yüzyılda bir yazı dili olarak gelişip serpilme yolunda önemsenmesi gereken adımlar attığı söylenebilir. (İsen vd., 2002: 78)

Bu yüzyıl içinde biri **Mehmed b. Ömer el-Halebî**'ye ait olan ve diğeri **Molla Lütfî**'ye isnad edilen **El-Ferec Ba'de's-Şidde** tercümeleri, **Hızır Bey'in Yâsin Tefsiri**, yazarları bilinmeyen **Tezkiretü'l-evliyâ** tercümeleri ve **Hacı Paşa'nın** tıbbî dair kaleme aldığı **Müntehabü's-şifâ** adlı eseri, hatırlanması gereken önemli eserler arasında yer almaktadır. (Kavruk, 1998: 243)

XV. Yüzyılda Yazarı Belli Olmayan Mensûr Eserler

Yazarı belli olmayan fakat Oğuz destanının bir parçası ve devamı olan *Dede Korkut Kitabı*, nesir tarihimiz açısından çok önemli bir aşamayı gösterir. Çünkü bu eser, eski tarihlere uzanan tabii Türk nesrinin kendi çağındaki bir devamı niteliğindedir ve özellikle çeviri eserlerde ya da onların etkisinde gelişen Batı Türkçesi örneklerinde görülen dil, üslûp ve sözdizimi özelliklerinin ötesinde tabii Türkçe akışın bir yansımasıdır. Bu haliyle *Dede Korkut Kitabı'nı*, sözlü dilden yazılı dile aktarılmış folklorik üslupun çok önemli bir işaret taşı olarak algılamak gerekir. (İsen vd., 2002: 80)

Cevâhirü'l-Esdâf (Süleymaniye Ktp. Ayasofya 191)

Menâkıb-nâme-i Hacı Bektaş Veli (Ankara Genel Kütüphane, 0.340)

Eşrefoğlu Menâkıb-nâmesi (İstanbul Üniversitesi Ktp. TY. 270)

Menâkıb-ı Mahmud Paşa (İstanbul Üniversitesi Ktp. TY. 2425)

Ebû Müslim Horasânî (Abdurrahman b. Müslim, 719-755) (İstanbul Üniversitesi Ktp. TY. 1140)

Battal-nâme (İstanbul Üniversitesi Ktp. TY. 6353, takriben XVI. yüzyılda istinsah edilmiştir.)

Gazavât-ı Sultan Murâd

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman

Kanun-nâme-i Âl-i Osman/Sûret-i Hatt-ı Hümayûn-ı Sultan Mehmed Hân

Fermanlar⁴

XVI. Yüzyıl Nesir Ürünleri ve Nâsirleri

XVI. yüzyılda manzûm eserlerle birlikte, mensûr eserlerde de bir artış ve konular açısından bir çeşitlilik görülmektedir. Nesir alanında tarihler, tezkireler, biyografi kitapları, dinî eserler, latîfeler, tasavvuf kitapları, menâkıb-nâmeler, şerhler, ahlâk kitapları, siyâset-nâmeler, tıp, coğrafya ve matematik gibi bilimsel eserler, çeviriler ve telif eserler büyük bir zenginlik göstermektedir.

⁴ Örnek metinler için bkz. Fahir İz-Günay Kut (1985). "XV. Yüzyılda Nesir", *Büyük Türk Klasikleri II*, İstanbul, s. 343-389; Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman için bkz. Franz Babinger (2000). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı, s. 44-47.

Bu yüzyılda sanat yönünden Türk müellifler, İran edebiyatının ve İranlı ustaların gölgesi olmaktan kendilerini kurtarmışlardır. İran ve Arap edebiyatlarında öne çıkan mensûr hikâyeler gibi bazı nesir örneklerinden çeviriler yapılmakla birlikte, aşk, macera gibi konularda telif hikâyeler de yazılmıştır. “Klasik Türk edebiyatında tesbit edilebilen ilk yerli, telif mensûr hikâyeler XVI. yüzyılın ilk yarısında görülür. XVII. yüzyıldan itibaren de manzûm metinlerdeki mahallîleşmeye paralel olarak mensûr eserlerde de tamamen yerli, mahallî, orijinal eserler kaleme alınmaya başlanır.” (Kavruk, 1998: 70) XVI. yüzyıl nesri, önde gelen nesircilerin eserlerinde pek sade bir çizgide ilerlemiştir. Ancak eserlerin mukaddime adı verilen baş tarafında süslü ve sanatlı nesir varlığını korumuştur. Bu da mukaddimeyi sanatlı yazma işinin, dönemin kalem erbabı katında ya da edebî ve ilmî alanda bir üslup haline geldiğini göstermekte ve aynı anlayıştan kaynaklanmakta olsa gerektir.

KEMAL PAŞA-ZÂDE (1468-1534)

Adı Ahmed Şemseddin b. Süleyman ya da kısaca İbn Kemal veya Kemâl Paşa-zâde'dir. Büyük babası Kemal Paşa, Fatih döneminin önde gelen emirlerindedir. Babası Şücaeddin Süleyman Çelebi ise yine Fatih döneminin önemli kumandanları arasında yer alır. Kemâl Paşa-zâde, çok yazan bir âlim olmasıyla meşhur bir zattır. Kelâm, felsefe, mantık, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat, tefsir, hadis, İslam hukuku, ahlâk ve siyaset, tıp, astronomi gibi çok çeşitli alanlarda Türkçe, Arapça ve Farsça birçok eser kaleme almış ve eserlerinin büyük bir kısmını Arapça yazmıştır. Birkaç dilde eser vermesi nedeniyle sadece Osmanlı diyarında değil, dünyanın dört bir yanında tanınmıştır. Belli başlı eserleri şunlardır:

Tevârih-i Âl-i Osmân: Kemâl Paşa-zâde'nin en önemli eseridir. Müellifin II. Bayezid'in emri ile yazmaya başladığı bu eseri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak 1527'ye kadar gelen siyasî olayları anlatır. Tamamı on defterdir. İlk sekiz defteri 1510'da bitirerek Sultan II. Bayezid'e sundu. Daha sonra 9. ve 10. defteri de Sultan Süleyman'ın isteği üzerine yazdı. Eserde Kemâl Paşa-zâde'nin yer yer beyit ve kıt'aları da bulunmaktadır.

Nigâristân: Sa'dî'nin Gülistânı'na nazire olarak yazılmıştır. Eskiden medreselerde Farsça'yı öğretmek için okutulan Nigâristân, içinde manzûm parçaların da bulunduğu didaktik bir eserdir.

Câmi'ü'n-nesâyih: XVI. yüzyılın önemli ahlâk kitapları arasında yer almaktadır. Eserde akıl, ilim, cehâlet, nasihatın önemi, dostluk-düşmanlık, çocukların eğitimi, yöneticilerde bulunması gereken vasıflar, sabır, dünya malı tutkusu gibi belli başlı ahlâkî ve ilmî konular ele alınmaktadır. İbn Kemâl, eserlerinde genellikle âyet ve hadislerden örnekler verir, meşhur filozof ve âlimlerin sözlerini aktarır. Bu eserin içerisinde Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler de bulunmaktadır. Ayrıca müellifin kendisine ait akıl hakkında uzunca bir manzûmesi dikkat çekmektedir.

Dakâyıku'l-Hakâyık: Yazılış ve anlam itibarıyla birbirine yakın, eş anlamlı, eş sesli ya da zıt anlamlı Farsça sözcüklerin kullanım farklılıklarını ve mana inceliklerini göstermek amacıyla kaleme alınmış bir lügâttir. Eserin yazılış tarihi bilinmemekle beraber, Kanunî dönemi sadrazamlarından İbrahim Paşa (1493?-1536)'ya ithaf edilmiş olması nedeniyle, onun sadrazamlıkta bulunduğu 1523-1536 yılları arasında yazıldığı düşünülebilir. Kısa bir mukaddimeyle başlayan eserde 423 Farsça kelime incelenmiş ve yer yer örnek Farsça beyitler verilmiştir. (Karaca, 2002: XVII-XVIII)

Câmi'ü'l-Fürs: II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Ahmed adına yazılan Farsça grameri ve sözlüğüdür.

Galatatü'l-Avâm:

Kemal Paşa-zâde'nin bu eserleri dışında risaleleri de vardır. (Öçal, 2000: 47; Mengi, 2000: 167)

ZÂTÎ (1471-1546)

Letâiyif (Mecmû'atü'l-letâ'if): Eser, iki kısımdan oluşmaktadır. Biri, devrin şairleri, ileri gelenleri ve sıradan kişileriyle muhâverelerini, şakalaşmalarını ve onları çoğu manzûm nüktelerle donatışını gösterir latifelerdir. Diğeri, ahkâm risâleleri tarzında olup devrin her türlü meslek ve sanat erbabını birer cümleyle mizâhî bir tarzda tanıtır. Eserde yer alan latifelerin hemen hepsi orijinal ve te'liftir.

Bir başka **latifesi**, Delibirâder Gazâlî (ö. 1535)'nin Mekke'den gönderdiği, pâdişahın başlayıp bütün devlet adamlarının ve diğer dostlarının ahvâlini soran manzûm mizâhî mektubuna, Zâtî'nin aynı üslupla verdiği cevaptır. (Çavuşoğlu, 1986: 467)

LÂMÎ'Î ÇELEBÎ (1472-1532)

Asıl adı Şeyh Mahmud b. Ali b. en-Nakkâş olan Lâmi'î, bu yüzyılın en iyi nâsirleri arasında yer almaktadır. Câmî-i Rûm sanıyla anılan Bursalı Lâmi'î, manzûm ve mensûr birçok kitaba imza atmış şiir ve nesir sanatçısıdır. Ancak nesir alanında yazdığı eserleri, manzûm eserlerinden daha fazladır. Mensûr eserleri arasında kuşkusuz en tanınmış olanları Nefehâtü'l-üns Çevirisi, Şerefü'l-insân, İbret-nümâ adlı kitaplardır. Lâmi'î'nin eserleri:

Nefehâtü'l-üns: Eser, *Fütûhü'l-mücâhidîn li Tervîhi Kulûbi'l-müşâhidîn* ismiyle de bilinir. Molla Câmî'nin Nefehâtü'l-üns adlı eserinin tercüme ve zeyli olup, tezkiretü'l-evliyâ türünde, 650 civarında velinin hayat hikayesini ihtiva eden bir eserdir. Fakat eser sadece bir çeviri olmayıp, Câmî'den sonra yaşamış olan Anadolu velilerini de içerdiğinden aynı zamanda bir telif hüviyetindedir. Dilinin akıcı ve sade olması, eseri daha beğenilir kılmıştır.

Şerefü'l-insân: Kanunî adına 1527 tarihinde yazdığı "Resâ'ilü İhvâni's-Safâ" adlı Arapça büyük eserin, birinci risalesi olan "İnsanın hayvanlarla olan Münâzarası" başlıklı bölümden mülhem olduğu belirtilen Şerefü'l-insân, münâzara türünde yazıldığından, Lâmi'î'nin en beğenilen eseri olup, alegorik bir özellik taşımaktadır. Lâmi'î, bu mensûr eserinde insanı hayvanlarla konuşturur ve en sonunda da insanın eşref-i mahlûkât (yaratılanların en üstünü) olduğunu dillendirmeye gayret eder. Konunun ayet ve hadislerle de temellendirilmiş olması, çok okunan ve beğenilen bu eserin dilini doğal olarak biraz ağırlaştırmıştır. Ancak olayların işleniş ve meselelerin açıklanışı yönünden Lâmi'î'nin başarılı eserleri arasında sayılmaktadır.

İbret-nümâ: Lâmi'î'nin *İbret-nâme* adıyla da anılan bu kitabı da ahlâkî hikayeler ve tanınmış mutasavvıfların menkâbelerinden oluşmaktadır. Tasavvufî ve umûmî hikayeler olmak üzere iki kısma ayrılan İbret-nümâ sâde dili, sağlam ve rahat anlatışıyla zamanında çok beğenilmiş ve okunmuştur.

Letâ'if-nâme (Mecma'ü'l-letâ'if): Sefîne-i Letâ'if, Mecmu'a-i Ma'ârif, Câmî'ü'l-letâ'if gibi birçok isimle anılan eser, 1531 tarihinde tamamlanmış. Ancak Lâmi'î bu tür latifeleri kendi ağırbaşlı şahsiyetine yakıştıramadığı için Letâ'if-nâme, oğlu Abdullah Çelebi (ö. 1550)'nin önsözünü düzenlenmiştir. Değişik konularda yazılmış latifeleri ihtiva eden ve beş bölüme ayrılan eser Kanunî Sultan Süleyman adına kaleme alınmıştır. Eserin dili yazarın diğer eserlerine göre daha sadedir.

Şevâhidü'n-nübüvve Tercümesi: Molla Câmî'nin siyer olarak yazdığı aynı isimli eserden tercümedir. Eser, sade bir dille kaleme alınmıştır.

Hüsn ü Dil: İran şairi Fettâhî-i Nişâbûrî (ö. 1450)'nin aynı adlı mesnevîsinden kısmen alınmakla beraber, birçok değişiklik ve ilavelerle Lâmi'î'ye ait telif bir eser hüviyeti kazanan Hüsn ü Dil, yer ve şahıs isimleri sembolik olan âşikâne büyük bir hikayedir. Dili genellikle ağır olduğu halde çok sevilmiş ve çok okunmuştur.

Münâzara-i Sultân-ı Bahâr bâ Şehriyâr-ı Şitâ: Bu eser, sembolik bir tasvirdir. Dil ve ifadesi biraz ağır ve sanatlı olduğundan pek rağbet edilmemiştir.

Lâmi'î'nin **Şerh-i Dîbâce-i Gülistan, münşe'ât, Menâkıb-ı Veysel Karânî** gibi eserlerinden başka din ve edebiyat üzerine yazılmış daha birçok risalesi vardır. (Eğri, 1995: 45-46; Mengi, 2000: 165; İpekten vd., 1986b: 247; Kavruk, 1998: 153-155; Timurtaş, 1993: 243)

PÎRÎ REİS (ö. 1544)

Bu yüzyılın coğrafya sahasında ve seyâhat edebiyatı vadisinde eser veren daha başka yazarlar da vardır. Bu eserler arasında önemli olanlardan biri de, daha çok coğrafi malumat veren Pîrî Reîs'in (ö. 1544) 1521 tarihinde yazıp 1525'te genişlettiği veya Fetih-nâme-i Hayreddin Paşa'nın müellifi olan *Murâdî*'ye yazdırdığı Akdeniz ve Adalar Denizi ile ilgili meşhur **Kitâb-ı bahriye** isimli eseridir. (Banarlı, 1987: 621; Timurtaş, 1993: 276)

SEHÎ BEY (ö. 1548)

Heşt Behişt: Sehî Tezkiresi diye şöhret kazanmıştır. Osmanlı sahasında yazılan ve varlığı bilinen ilk tezkiredir. Sehî Bey, 1538 tarihinde Edirne'de telif ettiği tezkiresini, Kanunî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir. Sekiz bölüme ayırarak sade bir dille yazılan tezkirede, şairler hakkında kısa bilgiler vermiştir. Kendi ifadesiyle, Abdurrahmân-ı Câmî'nin (1414-1492) Bahâristan'ı, Devletşâh'ın (1431-1495) Devletşah Tezkiresi ve Ali Şir Nevâî'nin (1441-1501) Mecâlisü'n-nefâis isimli eserlerinden etkilenmiştir. (İpekten vd., 1986: 152)⁵

FUZÛLÎ (ö. 1556)

Divân'ının önsözü: Fuzûlî'nin Türkçe Divân'ı mensûr bir önsözle başlar. Kimi manzûm parçaların da bulunduğu bu önsözde Fuzûlî, sözün değeri üzerinde durarak döneminin şiir ve şaire bakışıyla ilgili ilginç bilgiler verir.

Hadîkatü's-Sü'edâ: Arada manzûm parçalar da bulunan mensûr bir eserdir. Hüseyin Vâ'iz Kâşifî'nin Ravzatü's-Şühedâ'sı esas alınarak, 10 bâb içinde Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilişi olayını anlatır. Çok okunan ve sevilen bir eser olmuştur. Bu yüzden Hadîkatü's-Sü'edâ'nın pek çok yazma nüshası vardır.

Mektuplar: Fuzûlî'nin çeşitli vesilelerle, bazı kişilere yazdığı mektuplar vardır. Bunlardan şimdiye kadar beş tanesi ele geçmiştir. Külliyat nüshalarında veya yazma mecmualarda bulunan mektuplar şunlardır:

Nişancı Paşa Mektubu veya Şikâyet-nâme: Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'ye yazılan ve dört-beş sahife tutan bu küçük mektup, Fuzûlî'nin en güzel nesir örneklerindedir. Mektup mensûr olmakla birlikte, araya manzûm parçalar da sıkıştırılmıştır.

Musul Beylerbeyi Ahmed Bey Mektubu: Bir dost mektubudur.

Bağdad Valisi Ayâs Paşa Mektubu: Ayâs Paşa'nın yeni doğan çocuğu için yazılmış bir tebrik mektubudur.

Kadı Alâü'd-dîn Mektub: Kadı Alâ'üd-dîn adında bir şahsın doğan çocuğunu tebrik maksadıyla kaleme alınmıştır.

Şehzâde Bâyezîd Mektubu: Bu mektup, Şehzâde Bâyezîd'in bir mektubuna Fuzûlî'nin verdiği cevaptır. Mektupta, bir şehzâdeye değil, daha çok samimi bir dostu yazılmış bir mektup havası vardır. (İpekten, 1973: 40-46; Mengi, 2000: 138)

SEYDÎ ALİ REİS (ö. 1562)

Bu yüzyılda coğrafya, astronomi ve matematikle ilgili **Kitâbü'l-Muhît fi İlmi'l-Eflâk ve'l-Ebhur** (tlf. 1554), **Mir'ât-ı Kâ'inât, Hülâsatü'l-Hey'e** gibi eserleri de bulunan Seydî Ali Reîs'in (ö. 1562) seyâhat-nâme türündeki **Mir'âtü'l-memâlik**'i, yer yer görülen manzûm parçalarıyla kendi alanında önemli bir eserdir. (Banarlı, 1987: 619; Timurtaş, 1993: 276; Seydî Ali Reîs, t.y.: 13-15)

⁵ Ayrıca bkz. Sehî Bey (1988). *Sehî Bey Tezkiresi (inceleme kısmı)*, hzl. Mustafa İsen, Ankara.

LÜTFÎ PAŞA (1488-1563)

Âsaf-nâme: Siyâset-nâme türünde yazılan bu küçük eserde sadrazamlara devleti iyi yönetme yolları gösterilmektedir. Lütfî Paşa'nın kendisi de sadrazamlıktan geldiği için idarî hayatındaki tecrübelerini bu eserinde ortaya koymuştur. Gerek sade Türkçe'si ve ifadesi, gerek uzun idare hayatı ve tecrübelerinin neticesi olan düşünce ve görüşleri aksettirmesi bakımından çok değerli bir eserdir.

Tevârih-i Âl-i Osman (Lütfî Paşa Târîhi): Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan 1554'e kadar geçen hadiseleri ihtiva eden bu tarih kitabı, daha önce yazılan tarihi eserlerin etkisiyle yazıldığından fazla bir değer taşımamaktadır. Eserin dili ve yer yer destan havası taşıyan üslupu, ona ayrı bir değer kazandırmaktadır. (Banarlı, 1987: 606-608; Timurtaş, 1993: 273; İpekten vd., 1986a: 168)

EBUSSUUD EFENDİ (el-İmâdî, 1490-1574)

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, fıkıh ve tefsir âlimidir. Muallim-i sâni diye anılır. Babası mutasavvıf Şeyh Muhammed Yavsî'dir (ö. 1514). Birçok medresede müderrislik yapmıştır. Aşçızâde Hasan Çelebi yerine Bursa Kadısı (1532), Sa'dî Efendi yerine İstanbul Kadısı (1533), Rumeli Kazaskeri (1537) ve Muhiddin Efendi yerine şeyhülislâm oldu (1545). Otuz sene şeyhülislâmlık makamında kaldıktan sonra vefat etti. Devrinde Hoca Çelebi diye tanınan Ebussuud Efendi, İslâmî ilimler sahasında kendini kabul ettirmiştir. Birçok fetva vermiş, bazı kanunnâmeleri bizzat kendisi hazırlamıştır. Eserleri:

İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'î'l-Kur'ânî'l-Azîm: Bu tefsir, müellifin en tanınmış eseridir.

Du'â-nâme: Arapça duaların Türkçe açıklamalarını ihtiva eden sade Türkçe ile yazılmış bir eserdir.

Fetvâlar: Birçok defa ve değişik ebatlarda basılmıştır.

Bu eserler dışında Ebussuud Efendi'nin birçok eseri vardır. (Kara, 1977: 417; İpekten vd., 1986a: 189)

SÜRÛRÎ MUSLİHUDDİN MUSTAFA ÇELEBİ (1491-1561)

XVI. yüzyılın büyük alimlerinden, Kanunî'nin oğlu Şehzâde Mustafa'nın hocası Sürûrî, çeşitli dinî ilimlerle mantık, tıp, nücûm ve edebiyat sahaslarında te'lif, tercüme, şerh ve haşiye olarak birçok eser vermiş, devrinin alimleri arasında velûd bir şahsiyet olarak temâyüz etmiştir.

Bahrü'l-Ma'ârif: Şehzâde Mustafa'nın (ö. 1553) isteği üzerine Sürûrî tarafından yazılmıştır. Edebî bilgiler ve şiirdeki benzetmeler üzerine kaleme alınan eserde, Farsça, Türkçe ve Arapça örneklerle konular geniş bir şekilde işlenmektedir. Hâtîme kısmında yazar, şiir ve şairliği özellikle dinî açıdan ele almakta, bu konudaki âyet, hadis ve şevâhidle açıklamakta, şiire karşı olanlara cevaplar vermektedir.

Dinî sahada **Beyzâvî tefsîri**, **Buhârî'nin Câmîu's-sahîh'i**, **el-Hidâye**, **Telvîh ve Misbâh**; edebî sahada ise **Mesnevî**, **Gülistan**, **Bostan ve Hâfız Divanı için yazdığı şerh ve hâşiyeler**, eserlerinin başta gelenleridir. (Şafak, 1994: 17)

CELÂL-ZÂDE SALİH ÇELEBİ (ö. 1565)

Cevâmi'ül-hikâyât ve Levâmî'ü'r-rivâyât: Salih Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın şehzâdesi Bayezid (ö. 1561)'in arzusuyla, Avfî'nin Cevâmi'ül-hikâyât ve Levâmî'ü'r-rivâyât adlı hikâye külliyyatını 1557 tarihinde Türkçe'ye çevirerek Bayezid'e sunmuştur. Tercümenin dili herkes tarafından anlaşılabilir kadar sade ve rahat bir Türkçe'dir. Mütercim arada Arapça ve Farsça kelime ve terkipler kullanmış olmakla beraber eserin mümkün olduğu kadar anlaşılır olmasına özen göstermiştir. Çoğu hikâye külliyyatlarında görülen manzûm parçalar, âyet ve hadislerle ifadeye çeşni katma alışkanlığı Cevâmi'ül-hikâyât'ta da kendini gösterir.

Kıssa-i Fîrûz-şah: Yazarın yine Kanunî'nin emriyle Türkçe'ye çevirdiği eser, klasik edebiyatımızın çok okunan bir hikâye mecmuasıdır. (Kavruk, 1998: 46-49)

CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ (1494-1567)

Tosya'da doğan, iyi bir tahsil gören, divan kâtipliği, reis-i küttâblık ve nişancılık vazifelerinde bulunan ve Koca Nişancı lakabıyla tanınan Celâl-zâde, Kanunî devrinin önemli devlet ve ilim adamlarındandır. **Tabakâtü'l-Memâlik fî Derecâtî'l-Mesâlik** adlı kitabı, Kanunî devrinde meydana gelen olayları anlatır. Ayrıca Yavuz Selim'in muharebelerini anlatan **Selim-nâme** (Me'âsir-i Selîm Hânî) adlı eseri ile, **Fetih-nâme-i Rodos** adlı bir risalesi bulunmaktadır. Celâl-zâde'nin dili ağır, üslubu süslü ve san'atkârânedir. Yazarın bir de **Yûsuf u Züleyhâ Çevirisi** vardır. Müellif, **Cevâhirü'l-ahbâr fî Hasâ'ili'l-ahyâr** adlı bu eserini Arapça *Ahsenü'l-Kasas* adlı hikâyeden tercüme etmiştir. Yûsuf u Züleyhâ çevirilerinden bir diğeri de, galatalı Mehmed b. İbrahim'e aittir. Sultan III. Murad'ın Silahtar Ağası Halil Ağa için telif edilen eserin adı, *Ahsenü'l-Kasas-ı Şerîfe'* dir. Bu hikâye çevirilerinin dili ve üslup özellikleri müelliflerine göre değişiklik göstermekle birlikte, bu tür eserlerde görülen herkesin anlayabileceği dil ve anlatım Yûsuf kıssasının nüshalarında da kendini göstermektedir. (Timurtaş, 1993: 275; Kavruk, 1998: 64-66)

KINALI-ZÂDE ALİ ÇELEBİ (1510-1571)

Ahlâk-ı Alâ'î: Ahlâk kitapları, bu devirde yer alan mensûr eserlerdendir. İlmi ve devlet adamlığıyla yüzyılın itibar gören ender şahsiyetlerinden biri olan **Kınalı-zâde Ali Çelebi**'nin doğu-batı felsefesinin temel meselelerini mukayeseli bir tarzda açıklamaya çalıştığı bu kitabı, XVI. yüzyılın önemli ahlâk yapıtlarındandır. (Özuygun, 1994: 12; İpekten vd., 1986a: 173)

KÜÇÜK NİŞANCI MEHMED PAŞA b. RAMAZAN ÇELEBİ (ö. 1571)

Döneminin önemli tarihçileri arasında yer alır. Mesleğe divan kâtibisi olarak başlayan Çelebi, daha sonra başdefterdar, reisü'l-küttâb, nişancı ve Mısır valisi olmuştur. **Siyer-i Enbiyâ-i İ'zâm ve Ahvâl-i Hulefâ-i Kirâm ve Menâkıb-ı Selâtin-i Âl-i Osmân** ya da kısa adıyla **Nişancı Tarihi** adıyla bilinen kitabı, Kanunî'nin teşvikiyle kaleme alınmıştır. Eserde tarihi olaylar yanında biyografilere de yer verilir. (İşen vd., 2002: 99)

ALİ VÂSÎ ÇELEBİ (1523-1572)

Hümâyûn-nâme: XV. yüzyılda Kelîle ve Dimne'nin Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî tarafından mensûr olarak yeniden yazılan *Envâr-ı Süheylî* nüshasından yapılan Türkçe en meşhur çeviridir ve Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)'a sunulmuştur. (Özuygun, 1994: 22-23)

BİRGİVÎ MEHMED EFENDİ (1523-1573)

Balıkesirli din âlimlerinden ve islâm düşünürlerindendir. Dedesi İskender, babası Balıkesirli müderris Pir Ali'dir. Medreselerde ders okutmuş ve Bayramî tarikatı mürşidi Karamanlı Şeyh Abdurrahman'ın hizmetinde bulunmuştur. Bir ara kazasker Abdurrahman Efendi'nin delaletiyle Edirne Kısmet-i askeriye memurluğuna (Ordu Kassamı), Padişah II. Selim'in hocası Mevlânâ Ataullah tarafından da, aralarında mevcut olan dostluktan dolayı Birgi'de inşa olunan medresenin hocalığına tayin olunmuştur. Bu yüzden *Birgivi* diye anılmıştır. Mehmed Efendi'nin beşi Türkçe olmak üzere toplam 53 eser meydana getirmiştir. Eserleri:

İlmihal (Vasiyet-nâme): Risâle-i Birgivi diye de anılan bu eser, müslümanlara tavsiyeler şeklinde kaleme alınmış olup iman, ibadet ve muamelâta dair İslâmî esasları bildirmektedir. Sanatsız, sade ve tabîî bir üslubu vardır. Halka hitap eden dinî, öğretici eserlerden olan kitap, edebî bakımdan dilinin sadeliği ile dikkati çeker.

İnkâzü'l-Hâlikîn Tercümesi: Para ile Kur'an okumanın, para vakfetmenin caiz olmadığına dair kendi yazdığı Arapça eserinin tercümesidir.

Fetvâlar: Bu fetvaların birçoğu Türkçe'dir.

Ed-Dürretü'l-mültekâti'r-Rûmiye Tercümesi:

Kanunî Sultan Süleyman'ın Vasiyeti Hakkında Mektup: Ebussûd Efendi'nin Peygamberimizin türbesine vakfedilen eşyalarla ilgili fetvasına reddiye olarak kaleme alınmıştır. (Aksoy, 1977: 447; İpekten vd., 1986a: 185)

ÂŞIK ÇELEBİ (1519-1571)

Meşâ'irü's-Şu'arâ: Bu yüzyılda Âşık Çelebi tarafından 1566 senesinde telif edilen söz konusu eser, diğer önemli bir tezkiredir. Âşık Çelebi, tezkiresinde şair ve şiir üzerine yazdığı önemli bir önsözden sonra şair padişahları ebced harflerine göre sıralamıştır. Eserleri:

Ravzatü's-Şühedâ Tercümesi: Hüseyin Vâiz'in eserinin bazı ilavelerle tercümesidir.

Şakâyıku'n-Nu'mâniyye Tercümesi: Âşık Çelebi, Taşköprüzâde henüz hayatta iken tercüme etmiştir.

et-Tıbru'l-Mesbûk fi Nasîhatü'l-Mülûk Tercümesi: Gazâlî'den bir tercümedir.

Şerh-i Ehâdis-i Erba'în: Kırk hadis tercüme ve şerhidir.

Ravzû'l-ahyâr: Muhiddin Muhammed b. Hâtibü'l-Kâsım'ın Arapça eserinin tercümesidir.

Es-Siyâsetü's-şer'iyye fi Islâhi'r-râiyye Tercümesi: II. Selim adına tercüme edilen bu eser İbn Teymiye'ye ait olup, *Mirâcü'l-ayâle* ve *Minhâcü'l-adâle* adıyla, bazı ilaveler yapılarak tercüme edilmiştir.

Mecmûa-i Sükûk: Mahkeme kâtipliklerinde ve kadılıklarda kaleme aldığı edebî kıymeti olan bazı i'lâmları ihtiva eden bir mecmûadır.

Müellifin mensûr parçaları ile mektupları da kayda değer özellik taşır. (Bayrı, 1977: 187-188)

FERÎDÛN AHMED BEY (Paşa, ö. 1583)

Aynı zamanda divân şairi olan Ferîdûn Bey, Başdefterdâr Çivizâde Abdullah Çelebi'nin yanında yetişmiştir. Sokullu Mehmed Paşa'nın Divan Kâtibi olmuş (1553), Nahcivan seferine katılmış (1544), Sokullu'nun sadrazamlığında 1565'te Sır Kâtipliğine yükselmiş, 1566 Zigetvar seferinde yararlı hizmetlerde bulunmuştur. 1570 yılında Reisü'küttâb, 1573'te Nişancı olmuştur.

Münşe'âtü's-Selâtin: Osmanlı tarihinin en önemli kaynakları arasında yer alan eser, Padişahlar tarafından yazılan mektupları içermektedir. Başta Peygamberle ilk dört Halifenin Arapça mektupları, en başta da türlü makam sahiplerine ait "elkâb" sıralanmıştır. Fermanlar, fetih-nâmeler ve mektuplardan meydana gelen eser, 1570 yılında III. Murad'a takdim edilmiştir. Bu eserde Osmanlılar ve öncesine ait 1880 resmî mektup bir mecmuada toplanmıştır. Söz konusu kitapta yer alan ferman, berat, nâme-i hümâyûn, ahid-nâme-i hümâyûn ve sadrazam mektubu gibi eserlerde özellikle secili ifadeler, karşı taraf üzerinde psikolojik bir etki sağlamak düşüncesiyle bilinçli olarak kullanılmıştır. Hatta bu tarz eserler müslüman devlet adamlarına gönderilecekse daha sade, hristiyan ülke yöneticilerine gönderilecekse daha süslü olarak kaleme alınmaktaydı.

Miftâh-ı Cennet: Münşe'ât'ın baş tarafında yer alan eser, ahlâkî bir risâledir.

Nüzhetü'l-Ezhâr fi Feth-i Kal'a-i Sigetvâr: İsminden de anlaşılacağı gibi 1566 Zigetvar seferini anlatmaktadır. (Levend, 1972: 113; Akbayar, 1979: 199-200; İpekten vd., 1986a: 199; İsen vd., 2002: 99; Babinger, 2000: 8-120)

MECDÎ MEHMED EFENDİ (ö. 1590)

Hal tercümesi yazarı ve şair olan Mecdî, ulemadan Abdullah isimli bir zâtın oğludur. Meşhur şairlerden Bâkî, Nev'î, Cevrî, Vâlihî gibi zevâtle medreseden arkadaşdır. Rumeli

Kazaskerliği'ne bağlı kadılıklarda bir süre görev almıştır. Alim, şair ve nâsir olan mecdî, İstanbul'da müderrislik yapmıştır.

Hadâyıku's-Şakâyık: Mecdî'nin asıl şöhretini sağlayan eserdir. Müellif, Taşköprüzâde'nin Şakâyık-ı Nu'mâniyye adlı Arapça eserini genişletip, ta'dil ederek vücuda getirdiği eserini, 1587 yılında tamamlayarak III. Murad'a ithaf etmiştir. Mecdî, tercümesinde hayat hikayeleri verilen kimseler hakkında kendi derlediği bilgileri ilave etmiş, yanlışları düzeltmiş ve unutulmuş, alınmamış bazı şahsiyetleri esere dahil etmiştir. Bu tercümenin Taşköprüzâde'nin eserini daha mükemmel bir hale getirdiği kabul edilmektedir.

El-Cevâhirü'l-Muz'ıyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye: Abdülkadir Kureşî'nin aynı isimli eserinin tercümesidir.

Şem'ıyye Risâlesi: Bu eserde mum ile ilgili tabirleri verilmektedir. (İpekten vd., 1986a: 203)

MUSTAFA b. MUHAMMED CİNÂNÎ (ö. 1595)

Bedâyi'ü'l-âsâr: Aynı yüzyıl içinde Sultan III. Murad'ın emriyle Bursalı Cinânî tarafından kaleme alınan bu hikâye mecmuası, klasik şark hikâyeciliğinin izlerini taşımakla beraber, yazarın tamamen kendisine ait te'lif realist orijinal hikâyeleri de ihtiva etmesi bakımından önemli bir eserdir. (Kavruk, 1998: 36-37) Eserdeki hikâyelerin çoğu yerli unsurları işleyen orijinal te'lif nitelikli hikâyelerdir. Bunun yanında eserde doğrudan şark kaynaklarından seçilip alınmış, ya da konusu şark kaynaklarından alınıp yeni bir biçime sokulmuş hikâyelerle halk arasından derlenen anonim hikâyeler de vardır. Yazar, hikâyelerin anlatımında gayet açık, sade, Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden arınmış bir dil kullanmıştır.

Letâ'if-i Cinânî: Cinânî'nin müstakil bir eser olmakla beraber, Bedâyi'ü'l-âsâr'ın son bölümünde yer almıştır. "Acîbe" ve "garîbe" başlıkları altında 10 kadar latife bulunmaktadır. Yazarın çevresinden duyduğu veya bizzat şahit olduğu ilginç olayların hikâyesidir. (Kavruk, 1998: 91, 95, 150)

ŞEMSEDDİN AHMED SİVÂSÎ (1520-1597)

Şemseddin Sivasî, Tokat iline bağlı Zile kazasında dünyaya geldi. Halvetîliğin bir kolu olan Şemsiyye (Sivâsiyye)'nin kurucusudur. Babasının ismi Ebu'l-Berakât Muhammed'dir. Esmer oluşu sebebiyle **Kara Şemsi** veya **Kara Şemseddin** diye şöhret buldu. Önce yedi yaşlarında babasının mürşidi *Amasyavî Şeyh Hacı Hızır Efendi'nin* duasını almak üzere gittiği Amasya'da sonra, Tokat'ta aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yükseldikten sonra İstanbul'a gelip, Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak vazifelendirildi. Bir müddet ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

Tarikat şeyhi olması ve daha ziyade kendi görüşlerini geniş halk kitlelerine yaymak istemesinden dolayı çoğunlukla dinî konularda eser yazmıştır. Çeşitli ilimlere dair manzûm ve mensûr yazdığı kırka yakın eseri vardır. Mensûr eserlerinden bazıları şunlardır:

Dürerü'l-Akâ'id: Ehl-i Sünnet itikadını açıklayan bir eserdir.

Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn: Sevgili Peygamberimizin dört halifesini anlatır.

Menâzilü'l-Arifîn: İmam Gazâlî'nin risalelerinden faydalanarak yazılmış 4 bölümden oluşmuştur. Şeriat ve tarikatte marifet hakkındadır.

Nakdü'l-Hâtır: Ashab-ı Kehf, Hızır, Musa ile Zülkarneyn kıssalarına dair bir eserdir. 1594 yılında Sivas'ta yazılmıştır.

Şerh-i Kavâ'idü'l-İ'râb li-İbn-i Hişâm (Hallü'l-me'âkîd): 25 yaşında iken talebelerinin isteği üzerine yazmıştır. İbn-i Hişâm'ın eserine zeyldir. Güvenilir bir kitap olup ders kitabı olarak okutulmuştur. Arapça bir gramer kitabıdır.

Şerh-i Muhtasarü'l-Menâr (Zübdetü'l-esrâr): 26 yaşında iken yazmış olup Fıkıh usulüne dair bir eserdir. Alimler arasında beğenilen bir kitap olup bu da ders kitabı olarak okutulmuştur.

Umdetü'l-Edîb fi't-Te'allumi ve't-Te'dîb: Farsça gramer kitabıdır.

Bu eserlerden başka Cilâ-i Uyûnü'l-Arâisi'l-Mühaddara, Dâ'iretü'l-Usûl el-Câmü'n-Nüfûs, Huccet-i İlâhiyye, Kissa-i Musa ve Hızır, Letâyifü'l-Âyât ve Nukûşu'l-Beyyinât, Meclis, Menâkıb-ı Çihâr Yâr-ı Güzîn, Risâlet-i Emr-i İlâhî, Risâletü't-Te'vîl, Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân Murâd Hân-ı Sâlis, Şerh-i Kelimetü Kumeyli'İbn-i Ziyâd adlı eserleri de vardır. (Mehmed Tâhir, 1318: 7-13; Mehmed Tâhir, 1333: 95-96; Toparlı, 1984: 12-16)

AHMED SÛDÎ (ö. 1598 civarı)

Sürûrî'nin çağdaşı olan Sûdî, meşhur bir Osmanlı şârih ve mütercimidir. Asıl adı Ahmed'dir. Bosna'nın Foça şehrine yakın Çayniça kasabasına bağlı Sudiçi köyünde doğmuştur. Sûdî ismi (nisbesi), onun doğum yerini göstermektedir. Kaynaklarda Sûdî'nin doğum tarihi hakkında bilgi verilmezken, ölüm tarihi hususunda değişik bilgiler verilmektedir. Son zamanlara kadar sadece Sûdî veya Sûdî-i Bosnavî nisbesi ile tanınmakta idi. İlim tahsil etmek için gittiği Diyarbakır'da müftü olup zamanın en iyi Fars dili ve edebiyatı bilgini olarak tanınan Muslihüddin Lârî (ö. 1569)'nin ders meclislerine katılmıştır. Şam'da Halîmî-i Şîrvânî'den Sa'dî'nin Gülistanı'nı okumuştur. Sûdî'nin şerhlerinde kullandığı Türkçe, zamanındaki birçok şârih ve edibinkine nazaran daha sade ve anlaşılır bir özellik taşımaktadır. Eserleri:

Risâle-i Sûdî: Hâfız-ı Şîrâzî'nin ilk gazelinin ikinci beytine yazdığı şerhi içermektedir. Bu risalesini, aşağıdaki Hâfız Divânı Şerhi'nden önce yazdığı anlaşılmaktadır.

Şerh-i Divân-ı Hâfız: 1595 yılında tamamlanan bu te'fi, Sûdî'nin en büyük ve en meşhur eseridir.

Risâle-i Sûdî: Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülîstân adlı eserindeki bir beytin şerhini ihtiva etmektedir. Bu eserini de Gülîstân Şerhi'nden önce yazmıştır.

Şerh-i Gülîstân: Sûdî'nin 1595 tarihinde yazdığı ikinci eserdir. İran edebiyatının en büyük edib ve şairlerinden Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 1291)'nin meşhur *Gülîstân* adlı eserinin şerhidir.

Şerh-i Bostân: Sûdî'nin 1597 yılında Şeyh Sa'dî'nin mesnevî şeklinde kaleme alıp Atabeglerden Ebû Bekr'e ithaf ettiği *Bostân* adlı eserine yazdığı şerhtir.

Şerh-i Mesnevî: Bütün kaynaklar Sûdî'nin Mevlânâ (ö. 1273)'nın Mesnevî'sini şerhettiğini kaydederler. Şimdiye kadar ne kaynaklarda ne de kütüphanelerde bu esere rastlanamamıştır.

Şerh-i Lugat-i Şâhidî: Sûdî'nin bu eseri, 1520 veya 1550 yılında ölen Gülşen-i Tevhîd adlı eserin müellifi Şâhidî'nin Lugat-i Şâhidî adı ile ün yapmış manzûm Farsça lugatçesine yaptığı şerhtir.

Şerh-i Kâfiye (Tercümetü'l-Kâfiye): İbn-i Hâcib (ö. 1249)'in Arapça küçük bir nahiv kitabı olan el-Kâfiye adlı eserine 1588 tarihinde yazdığı şerhtir.

Şerh-i Şâfiye: Yine İbn-i Hâcib'in Arap dilbilgisine (tasrîf ve hat) dair küçük bir kitabı olan eş-Şâfiye adlı eserine yapmış olduğu Şâfiye şerhidir. Sûdî'nin bu eserini ne zaman yazdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Tercüme-i Takrîrât 'alâ Hutbeti Ferîdî'd-dîn: İbn-i Hâcib'in aynı adlı eserinin şerhi olan bu eser de elde mevcut değildir.

Ez-Zav'ın Tercümesi: Tâcü'd-dîn İsfârâinî'nin Arap nahvine (sentaks) dâir ez-Zav adlı eserine Sûdî'nin yapmış olduğu Türkçe tercümedir. Bu eser de bu güne intikal etmemiştir.

Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-hikme: Kadı Mîr Hüseyin Meybûdî'nin Şerhü Hidâyeti'l-hikme adlı eserine, Sûdî tarafından yazılan bir hâşiyedir. Bu eser de günümüze ulaşmamıştır.

Sûdî'nin, *Fettâhî'nin Hüsn ü Dil* adlı eserini Türkçe'ye tercüme ettiği kaydedilmektedir. Aynı şekilde *Bosna Sâl-nâme'sinde* Sûdî'nin başka eserleri de kaydedilmekte, fakat bunların adları verilmemektedir. (Nazif M. Hoca, 1980: 10-12, 19-34)

BÂKÎ (1526-1600)

Divan şiirinin en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Bâkî, fakir bir aileye mensuptur. Babası Fatih camii müezzinlerinden Mehmed Efendi'dir. Hocalarından bilhassa devrin Süleymaniye Medresesi müderrisliği yapmış alimlerinden Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi'nin desteğini almıştır.

Me'âlimü'l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn: Arap âlimlerinden Kastalânî'nin "Mevâhibü'l-ledünniye" adlı kitabınının Türkçe'ye tercümesidir. Eser, bir tercümeden çok, telif hüviyetindedir.

Fezâ'ilü'l-Cihâd: Bu eser de bir tercümedir. Sokullu Mehmed Paşa'ya sunulan eserin önsözü süslü bir nesirle yazılsa da, asıl çeviri kısmı sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.

Fezâ'il-i Mekke: Bâkî'nin Ahmed b. Mekki'nin aynı adlı Arapça kitabından sade bir dille tercüme ettiği bir başka mensûr eserdir. Yine Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle yapılan bu çeviriyi, Bâkî Mekke'de bulunduğu sıralarda 1579 tarihinde tamamlamıştır. Tarihî açıdan önemli olan bu eser, Mekke tarihinden ve Osmanlı padişahlarının orada yaptırdığı eserlerden söz eder. Söz konusu tercüme, bazı yerleri dışında temiz ve güzel bir Türkçe'yle kaleme alınmıştır. (Tolasa, 1977: 300-303; Mengi, 2000: 161)

MUHYÎ-İ GÜLŞENÎ (1528-1605)

XVI. yüzyılın velûd nâsirlerinden biridir. Kendi ifadesine göre iki yüz civarında eseri olan Muhyî'nin tesbit edilebilen eserleri kırk civarındadır. Bu eserlerin bir kısmı Türkçe, bazıları Arapça, bir bölümü de Farsça'dır. Eserleri:

Lügat ve Kavâ'id-i Bâlibilen: Muhyî'nin eserleri arasında en dikkate değer olan bu çalışması, müslümanlar arasındaki din birliği ile birlikte dil birliğini de sağlamak üzere Esperanto dilinden yaklaşık iki yüz yıl önce icad ettiği **beynelmilel dil** hakkındadır. Eser, sözkonusu dilin sözlüğü ve dilbilgisini ihtiva etmektedir.

Mesâdir-i Elsine-i Erba'a: Bâlibilen dili için tertip edilmiş bir sözlüktür. Şair, bu eserini oğulları için kaleme almıştır. Farsça masdarların önce Türkçe, sonra Arapça ve Bâlibilen dilinde karşılıkları yer almaktadır.

Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî: Muhyî'nin bir diğer önemli eseri olan bu çalışma, tarih, din, edebiyat, düşünce ve sosyal tarih açısından mühim bilgileri içine almaktadır. (İpekten vd., 1986a: 241)

HOCA SA'DEDDİN EFENDİ (1536-1599)

Asıl adı Mehmed Sa'deddin'dir. 22. Osmanlı şeyhülislâmı ve vak'anüvis olan Hoca Sa'deddin'in babası, I. Selim'in en yakın nedimi olup daha sonra tahta geçen Kanunî Sultan Süleyman tarafından himaye gören Hasan Cân'dır. Çeşitli medereslerde müderrislik yapan Sa'deddin Efendi, III. Murad'ın padişahlığa gelmesiyle birlikte "Hoca-i sultânî" ünvanına sahip olmuştur. Eserleri:

Tâcü't-Tevârih: XVI. yüzyılda mensûr tarihler de kaleme alınmıştır. Bu tarihlerin bir kısmı sanatlı bir üslupla yazılırken bir kısmı da sade bir dille te'lif edilmiştir. Hoca Sa'deddin Efendi'nin münşiyâne bir üslupla kaleme aldığı bu eseri, XVI. yüzyıl nesrinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Selim-nâme: Müellifin Yavuz Sultan Selim'e ait bazı fıkralardan meydana gelen ve babası Hasan Cân'dan duyduklarına dayanarak yazdığı bu eser, tarihî olmaktan çok, bir halk kitabı niteliğini taşır. Tâcü't-tevârih'in sonunda basılmıştır.

Mir'âtü'l-Edvâr ve Mirkâtü'l-Ahbâr: Muslihiddin Lârî'den Türkçe'ye yapılmış bir çeviridir.

Risâle-i Kuşeyriye: Çeviri

Behçetü'l-Esrâr: Eş-Şettânûfî'den çeviri.

Bunlar dışında Hoca Sa'deddin, III. Murad'ın emri ile, oğulları Esad ve Mehmed'le birlikte Abdükadir Geylanî'nin menkâbelerine ait Arapça bir eseri altı ay gibi kısa bir sürede Türkçe'ye çevirmiştir. (Ersoylu, 1981: 248-250; İpekten vd., 1986a: 212-213)

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ (ö. 1600)

Kühnü'l-Ahbâr: Eser, peygamberler tarihi, İslâm tarihi, Türk ve Moğol tarihi ve Osmanlı tarihi olmak üzere dört ciltten meydana gelmektedir. Osmanlı tarihini içeren dördüncü ciltte, her padişahın döneminin sonunda şair, alim gibi bilinen şahıslar ele alınmıştır. Kühnü'l-Ahbâr'da yer yer secî'lerle özentili bir anlatım görülürse de, genel olarak dili pek ağır değildir. Bu eser de Türk edebiyatı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Nasîhatü's-selâtin: Âlî, doğu dünyasındaki siyaset-nâme geleneğinin bir devamı olan bu eserini Halep'te Tımar Defterdârı iken 1581'de yazmıştır. Tarihçi ve içtimâiyatçı olduğu kadar maliyeci ve iktisatçı olan Âlî, bu eserinde bilhassa Sultan III. Murad devrindeki içtimâî, iktisadî ve hukukî bozuklukları büyük bir cesaretle ve misaller göstererek ortaya koymaktadır.

Menâkıb-ı Hünerverân: Bu risâle, genel Türk-İslâm âleminin yetiştirdiği büyük hattatlardan, bunların çeşitli sanatlarından, tasviricilerden, tezhipçilerden, mücellid, halkârî, zerefşân ve oyma sanatkârlarından bahsetmekte, devrin daha başka sanat ve sanatkârları hakkında da önemli bilgiler vermektedir.

Kavâ'idü'l-Mecâlis: Eser, adından anlaşılacağı gibi bir görgü, bir âdâb-ı mu'âşeret kitabıdır. Âlî, daha sonra bu eserini genişleterek *Mevâ'idü'n-Nefâ'is fî Kavâ'idü'l-Mecâlis* adında yeni bir kitap telif etmiştir.

Hâlâtü'l-Kâhire mine'l-âdâtî'z-zâhire: Mısır tarihiyle ilgili bir çalışmadır.

Nusret-nâme: Lala Mustafa Paşa'nın Gürcistan seferlerini anlatır.

Mirkâdû'l-cihât fî Târîhi Melik Dânişmend Ahmed: Battal Gazi'nin torunu Melik Ahmed'in savaşlarından söz eden yarı destânî bir tarih kitabıdır.

Füsûlü'l-hallî ve'l-akd fî Usûlî'l-harcı ve'n-nakd: 1598 yılında kaleme alınan bu eserde İslam devletlerinin yükseliş ve batış sebepleri üzerinde durulmaktadır.

Nâdirü'l-mehârib: Kanunî'nin iki şehzâdesi Selim ve Bayezid arasında cereyan eden Konya savaşını (1559) ve Selim'in tahta çıkışına kadarki olayları anlatır.

Heft Meclis: Ferîdûn Ahmed Bey (ö. 1583)'nin *Nüzhetü'l-ezhâr fî Feth-i Kal'a-i Sigetvâr* isimli eseri gibi, Zigetvar savaşının tarihidir.

Câmî'ü'l-Hubûr der-Mecâlis-i Sûr: III. Mehmed için yaptırılan sünnet düğününü anlatan manzûm-mensûr karışık tarzda kaleme alınmış bir sûr-nâmedir.

Gelibolulu Âlî'nin, **Nevâdirü'l-Hikem**, **Mehâsinü'l-Edeb**, **Menşe'ü'l-İnşâ** gibi yine tarihî önemi bulunan birçok eseri vardır. (Banarlı, 1987: 611-613; Mazioğlu, 1983: 122-123; Yöntem, 1996: 412-416; İsen vd., 2002: 100-101)

LATİFİ (ö. 1582)

Tezkiretü'ş-Şu'arâ: Dönemin ikinci mensûr eseri, Latîfî'nin 1546 yılında yazdığı Tezkiretü'ş-şu'arâ isimli biyografik kitabıdır. Bu eserin şairler bölümü, alfabetik olarak düzenlenmiştir. Eserin başında bulunan uzunca bir önsözden sonra din büyükleri, şair padişahlar, şehzâdeler ve önde gelen devlet adamlarının anlatımı yer almıştır. Latîfî, bu

tezkiresine aldığı şairleri bir sanatçı gözüyle eleştiriler yöneltmek suretiyle değerlendirmelere tabi tutmuştur.

Risâle-i Evsâf-ı İstanbul: Latîfî bu risâleyi, İstanbul halkını dünya eğlencelerine fazla düşkün görmekten doğan bir uyarı düşüncesiyle yazdığını belirtmeye lüzum görmüştür. Hatta okuyanların kelâm ve tasavvufa ve kelimât-ı mevâ'iza meyilli olmadıklarını dikkate alarak eserini mizah ve mütâyebe (şakalaşma) üslubuyla kaleme aldığını ifade etmiştir. (Banarlı, 1987: 615)

Füsûl-i Erba'în: Dört mevsimin özelliklerini anlatan bu eser, nazım ve nesirle karışıktır.

Sübhatü'l-Uşşâk: Yüz hadis tercümesi.

Bunlar dışında müellifin **Nazmü'l-Cevâhir**, **Ahvâl-i İbrâhim Paşa**, **Vasf-ı Âsaf-nâme**, **Enîsü'l-Füsehâ**, **Esmâ'ü's-Suveri'l-Kur'ân** adında eserleri de vardır. (İpekten vd., 1986a: 192-193)

İZNİKLİ BAKÂYÎ (ö. 1594)

Divan şairi Bakayî, babası Cimri Çingân lakabı ile meşhur bir macuncu olduğu için Macuncuzâde adıyla tanınmıştır. Medrese tahsilinden sonra Manisa başta olmak üzere birçok medresede müderrislik yapmış ve kadıklarda bulunmuştur.

Hikâye-i Şirvan Şâh ve Şemâ'il-i Bânû: Bakâyî bu eseri, Sultan III. Murad (1574-1595) adına Manisa'da tercüme etmiştir. (Kavruk, 1998: 26)

SELÂNİKLİ MUSTAFA EFENDİ (ö. 1600)

Selanik'te doğdu. Doğum tarihi bilinmiyor. Bilinen ilk görevi, Harameyn mukataacılığı idi. Daha sonra dört yıl süreyle Nişancı Mehmed Paşa'nın divitdârlığını yaptı. Birçok kâtiplik görevlerinde bulundu.

Târîh-i Selânikî: Osmanlı Tarihinin önemli kaynaklarından biridir. 20 Eylül 1563'ten 1600 tarihine kadar geçen olayları içine alır. Özellikle Sultan II. Murâd'ın tahta çıkışından sonra İstanbul'daki olaylar bütün ayrıntılarıyla sergilenir. Ayrıca devrin olaylarının tenkidi yapılır ve devletin rüşvet sonucu sürüklendiği ahlâkî ve ekonomik çöküntü anlatılır. Yer yer de Divan-ı Hümayun'da saklanan belgelerden örnekler verilir. Eser, sade bir dille kaleme alınmıştır. (İpekten vd., 1986a: 228)

KINALI-ZÂDE HASAN ÇELEBİ (1546-1604)

Fatih devrinden itibaren daima büyük memuriyetlerde bulunan münevver bir ailenin oğlu olarak Bursa'da doğdu. Babası Ahlâk-ı Alâ'î adlı meşhur eserin müellifi Ali Çelebi'dir. Hasan Çelebi, devrinin alimleri arasında sayılır. Doğrudan şiirle ilgilense de, edebi sahada asıl şöhretini yazdığı şairler tezkiresiyle sağlamıştır.

Tezkiretü'ş-Şu'ara: Hasan Çelebi, söz konusu kitabını bu yüzyıl içinde 1586 yılında tamamlayarak devrin padişahı olan III. Murâd'a sunmuştur. Eserde, çoğu XV. ve XVI. yüzyılda yaşamış ve diğer tezkirlerde yer almış olan şairleri ihtiva etmektedir. Hasan Çelebi Tezkiresi, diğer tezkirelere göre daha münşiyâne bir tarzda yani sanatlı bir üslupla kaleme alınmıştır. (Levend, 1972: 280-286; İpekten vd., 1986a: 234-235)

CARULLAH MUSTAFA BEYÂNÎ (ö. 1597)

Tezkiretü'ş-Şu'arâ: Bu yüzyılın başka bir biyografik eseri olan Tezkiretü'ş-Şu'arâ, 1596 tarihinde yazılmıştır. Bu tezkire, Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin Tezkiretü'ş-Şu'arâ isimli eserinin kısaltılmış şekli olduğu için önemli bir tezkire olarak kabul edilmemiştir. (Timurtaş, 1993: 271; Levend, 1972: 286)

AHDÎ (ö. 1598)

Tezkireci ve şair olan Bağdatlı Ahdî Mevlâna Şemsî'nin oğludur. Hayatı hakkında etraflı bilgi bulunmamaktadır. Kendi tezkiresi Gülşen-i Şu'arâ'da verdiği bilgilere göre 1553'te

İstanbul'a gelmiş, devrin alim ve şairleriyle tanışmış ve 1563'te Bağdat'a dönmüştür. Tezkiresini de Bağdat'a döndükten sonra yazmıştır.

Gülşen-i Şu'arâ: Bağdatlı Ahdî'nin, XVI. yüzyıl tezkireleri arasında yer alan Gülşen-i Şu'arâ adlı eseri, Şehzâde II. Selim adına yazılmış ve ona sunulmuştur. Bu tezkire, Bağdat çevresinde ve İran bölgesinde yaşamış olan Türk şairlerine yer vermiştir. Eser fazla ağır olmayan bir dille kaleme alınmıştır. (İpekten vd., 1986a: 208)

VÂHİDÎ

Hasan Çelebi'ye göre İstanbul'da, İsmail Belîğ'e göre Bursa'da doğdu. İlk kaynaklar olan Hasan Çelebi ve Belîğ, Vâhidî'nin hiç bir eserinden söz etmezler. Bursalı Tâhir, şairin **Saadet-nâme** veya **Şifâ'ü's-Sudûr** adlı iki eserinden bahseder. Hâlbuki Vâhidî'nin en önemli eseri Tevâ'if-i Aşere veya Hâce-i Cihân Netice-i Cân yahud **Menâkıb-ı Hâce-i Cihân** isimleriyle anılan çalışmasıdır.

Kitabını on bölüme ayıran Vâhidî, her bölümde bir tarikatın özelliklerini anlatır. Bu bölümler, Kalenderîler, Abdalân, Haydâriyân, Câmîyân, Bektâşiyân, Şems-i Tebrîziyân, Mevleviyân, Edhemiyân, Alimân ve Sofiyân'dır. Kitap, 1522'de tamamlanmış ve nazım-nesir karışık olarak telif edilmiştir. Tasavvuf tarihi için çok mühim bilgiler ihtiva eder. (İpekten vd., 1986a: 244)

ZA'ÎFÎ PÎR MEHMED b. EVRENUS b. NÜREDDİN:

Münşe'ât: Şairin Külliyyatında yer alan bu münşeât, Tebriz'den ve Diyarbakır'dan kadınlara gönderdiği beş mektuptan meydana gelmiştir. (Levend, 1972: 116)

HÜSEYİN ENÎSÎ

Akşemseddin'in müridlerinden olduğu bilinen Hüseyin Enîsî'nin hayatı hakkında bilgi yoktur.

Menâkıb-ı Akşemseddin: Fatih'in hocası Akşemseddin hakkında kaleme alınmış bir eserdir. (İpekten vd., 1986a: 247)

MUHAMMED b. ABDULKERÎM b. MUHAMMED

Tuhfetü'l-ahyâr: Muhammed el-Kâtib es-Semerkindî'nin Farsça mensûr Sindbâd-nâme'sinin Muhammed Abdulkerrîm tarafından yapılan çevirisidir. Eser Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid adına Şehzâde'nin ölüm tarihi olan 1561'den önce kaleme alınmıştır. (Kavruk, 1998: 26-27)

VAHDÎ CA'FER ÇELEBÎ

Hikâyet-i Anabacı (Bursalı Hoca Abdurraûf Hikâyesi): Edirneli Vahdî'nin Hikâyet-i Dendâniyye adıyla da bilinen bu hikâyesi, klasik edebiyatımızın edebiyat tarihleri niteliği taşıyan tezkirelerinde adından bahsedilen bugün için bilinen en eski te'lif mensûr hikâye kitabıdır. Anabacı Hikâyesi, süslü nesrin en güzel örneklerinden biridir. Hikâye'de ne basit âmiyâne, ne de anlaşılmasız ağır, sıkıcı, tekellüflü bir dil kullanılmıştır. Bolca Arapça, Farsça kelime ve terkip, bolca secî göze çarpar. Hatta üçlü dörtlü zincirleme tamlamalar da görülür. Fakat cümleler genellikle kısa düzgün, ifade açıktır. Müphem ifadeler, yok denecek kadar azdır. Akıcı, açık bir ifade eserin süslü, san'atlı dilini daha cazip hale getirmiştir. (Kavruk, 1998: 70)

DERVİŞ HASAN MEDHÎ

Hikâyet-i Ebû Ali Sinâ ve Ebu'l-Hâris: İbn-i Sinâ (980-1037)'nin efsanevî şahsiyeti etrafında kaleme alınan ilk hikâye kitabı, eldeki bilgilere göre XVI. yüzyılda Derviş Hasan Medhî tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda iyi bir şair olan yazar, **Esrâr-ı Hikmet** adını verdiği eserinin yazma nüshasından anlaşıldığına göre kitabını 1592'de tamamlayarak devrin padişahı Sultan III. Murad'a sunmuştur. III. Murad'ın gerek dilinden gerekse muhtevâsından dolayı beğenmediği Esrâr-ı Hikmet, daha sonra padişah olan III. Mehmed

(1595-1603)'e Medhî tarafından tekrar sunulmuştur. İbn-i Sinâ hikâyelerinin dili gayet sadedir. Kullanılan Arapça, Farsça kelime, terkip ve deyimlerin, dilin sadeliğine bir etkisi olmamıştır. (Kavruk, 1998: 117-120)

HÜSÂM ŞAHRÂVÎ EL-CÜLÛGÎ

Har-nâme: Kanunî Sultan Süleyman adına yazılmış olan ve merkepler hakkında söylenen ilginç fıkraların toplanmasıyla meydana gelen bu mecmua, Hüsâm Şahrâvî el-Cülûgî tarafından kaleme alınmıştır. Eser manzûm-mensûr karışıktır. (Kavruk, 1998: 149)

SİRÂC b. ABDULLAH

Mecma'ü'l-letâ'if: Semâvî kitaplara dayanarak beşerî olayların açıklaması niteliğinde olan mecmua, 1550 tarihinde Sirâc b. Abdullah adında biri tarafından yazılmıştır. Müellif hakkında bilgi yoktur. Eserde Arapça ve Farsça unsurlar bolca yer almakla beraber anlaşılır bir halk dili hakimdir. (Kavruk, 1998: 156)

EYYÛBÎ

XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden **Eyyûbî**, Kanunî adına **Şehnâme**'yi mensûr olarak tercüme etmiştir. (Akyüz, 1998: 549) Aynı şekilde Şeyh Ziyâeddin Nahşebî (ö. 1350) tarafından 1330 tarihinde Sanskritçe aslından Farsça'ya tercüme edilen **Tûtî-nâme**'nin **Türkçe'ye çevirileri** arasında, kesin olmamakla birlikte Eyyûbî tarafından Kanunî adına yapılmış bir çevirinin de olduğu belirtilmektedir. Bu Tûtî-nâme çevirisinin dili değişik nüshalara göre farklılık arz etmekle beraber genellikle sadedir. Aynı Eyyûbî, İran ve Arap edebiyatlarındaki "Hâtem" destanlarını inceliyerek **Hâtem-nâme** adlı bir eser kaleme almıştır. (Kavruk, 1998: 39-40)

Bu yüzyılın ikinci derecede yer alan şairlerinden **Âhî** (ö. 1517)'nin **Hüsn ü Dil** isimli tercüme eseri, manzûm-mensûr karışık bir tarzda yazılmıştır. Âhî'nin Hüsrev ü Şîrin'i Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'ine nazire olduğu gibi, Hüsn ü Dil de Lâmi'î'ye nazire olarak kaleme alınmıştır. (Mengi, 2000: 168)

Sürûrî Muslihuddin Mustafa Çelebi (1491-1561) ve Sûdî (ö. 1598 civarı) ile çağdaş olan başarılı şârihlerden biri de **Prizrenli Şem'î** (ö. 1591)'dir. Aynı zamanda şair olan Şem'î'nin **Mesnevî**, **Gülistan**, **Bostan**, **Mantuku't-tayr**, **Hâfız Divânı**, **Baharistan**, **Subhatü'l-ebâr**, **Tuhfetü'l-ahrâr** gibi şerhleri vardır. Pend-i Attâr'ı **Saadet-nâme** adıyla şerhetmiştir. Tasavvuf ile ilgili Tuhfetü'l-âşikîn adlı diğer mensûr eserini 1578 tarihinde yazmıştır. (Mazıoğlu, 1983: 123)

Çorlulu Senâ'î Mehmed Efendi'nin 1562-1563 tarihinde tamamladığı, iman, İslâmın şartları, zekat, oruç, adalet, cihad, kalem, şiir, ilim, muallim, hafız, tabib, müneccim, remilci, yemek, güzellik, aşk, âşık, hayat, ölüm vs. ile alakalı, ansiklopedik mahiyetteki **Neyistân-ı Zülâl** adlı eseri, devrinin ve nev'inin mühim eserlerindedir. Değişik konulardan **Şeyh Beşir Efendi** (ö. 1570)'nin **Bürhânü'l-Elhân** isimli musikiyle alakalı mufassal eseri zikredilmeye değerdir. (Çelebioğlu, 1994: 114, 116)

Osmanlı döneminde belâgat alanında kaleme alınan eserler, daha çok Arapça belâgat kitaplarının bir tercümesi niteliğindedir. Anadolu sahasında, Ahmedî'nin XIV. yüzyılda Farsça olarak yazdığı aruzla ilgili birkaç küçük eseri bir kenara bırakılırsa, bu konudaki ilk Türkçe örnekler XVI. yüzyılda kaleme alınmıştır. Bunlardan **Şeyh Ahmed el-Bardahî el-Midî**'nin **Kitabü Câmi-i Envâ'î'l-Edebi'l-Fârisî** adlı eseri, 1502'de yazılmış, aruz, edebî sanatlar, teşbihler ve bazı edebî terimleri içeren küçük bir risaledir. Bu alanda Muslihuddin Mustafa Surûrî tarafından aynı dönemde yazılan Bahrü'l-ma'ârif isimli eser de önemli bir yer tutar. (İsen vd., 2002: 21)

Mimar Sinan'ın kendi hayatı ve eserleri hakkında **Sâ'î Mehmed Çelebi** (ö. 1595)'ye yazdırdığı **Tezkiretü'l-Ebniye** ve özellikle **Tezkiretü'l-Bünyân** adlı kitaplar da, XVI. asrın önemli mensûr eserleri arasında yer almaktadır. Sokullu Mehmed Paşa için yazılan **Cevâhir-i Menâkıb** adlı eser, bu asrın önemli bir monografi örneğidir. **Trabzonlu Mehmed Âşık**'ın

Menâzıru'l-Avâlim adlı eseri, Osmanlı ülkeleri hakkında bilgiler veren bir coğrafya kitabıdır. (Banarlı, 1987: 621; Ergin vd., 1977-1978: 357)

Mehmed Yusuf el-Herevî tarafından Türkçe'ye çevrilen ve Amerika'nın keşfi dolayısıyla yazılmış olan **Târîh-i Hind-i Garbî** adlı eser, asrın bilinmeyen ülkelerinden haber veren önemli bir eserdir. 1583'te yazılıp III. Murad'a takdim edilen bu eser, Türkiye'de matbaa kurulduktan sonra İbrahim Müteferrika tarafından basılan ilk resimli, matbu eser hüviyetini kazanmıştır. **Ahvâl-i Âlem-i Cedîd** ve **Târîh-i Yeni Dünya** gibi isimler de verilen eserin gerek yazarı ve gerekse mütercimi hakkında verilen bilgiler birbirini tutmaz. Eser, müellif adı zikredilmeden basılmıştır. (Banarlı, 1987: 621)

Bu yüzyılın tezkirecilerinden **Sâdikî-i Kitâb-dâr**, Osmanlı sahası dışında eser veren bir sanatçısıdır. Çağatay lehçesiyle yazdığı **Mecma'u'l-havâs** isimli ünlü biyografik eseri önemlidir. (Mengi, 2000: 174)

Ali Şir Nevâ'î'nin etkilerini sürdürse de, XV. yüzyıldaki verimliliğini XVI. yüzyılda devam ettiremeyen Çağatay Sahası Türk edebiyatı, Timur'un torunlarından **Zahreddin Bâbür** (Bâbür Şâh, 1483-1530)'ün şahsiyetinde varlığını korumuştur. Şiirlerinde Nevâ'î yolunu izlediği açıkça görülen Bâbür Şâh'ın edebiyat tarihinde yerini yapan en önemli eseri, mensûr olarak kaleme aldığı **Bâbür-nâme** adlı eseridir. Bâbür-nâme, Bâbür Şâh'ın anılarını içeren bir eser olup Çağatay edebiyatının anı türünde yazılmış en ünlü yapıtı olduğu gibi, Türk coğrafyası üzerinde yazılmış ilk anı türündeki eserdir. (Mengi, 2000: 139)

XVI. Yüzyılda Yazarı Bilinmeyen Mensûr Eserler

XVI. yüzyılda müellifi bilinmeyen **Târîh-i Osman Paşa** adlı bir eser vardır. Bu eser, Viyana Devlet Kütüphanesi'ndeki nüshasının fotokopisiyle birlikte yayımlanmıştır.⁶ Târîh-i Osman Paşa'nın meçhul müellifi, eserine dört yerde Risâle, bir yerde de Gazâvât-nâme demektedir. Söz konusu yazma nüshada, zamanına göre sade bir halk dili kullanılmıştır. Üslubu da samimî, akıcı ve sürükleyicidir. Bu kitap üç ayrı yazma eserden meydana gelmektedir. Eserin 2b-36b sayfalarında yer alan Târîh-i Osman Paşa başlıklı ilk bölümünde Sultan III. Murad devrinin en önemli askerî harekâtı olan Kafkasya Seferi anlatılmaktadır. İkinci bölüm olan 57b-61a sayfalarında "**Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Demirkapı'dan İvaz Efendi'ye Gönderdiği Mektubun Sûreti**" yer almaktadır. Bu mektupta Osman Paşa, Kafkasya Seferi sırasında çekilen sıkıntıları, Şamah'ı ve Meş'aleler Savaşı'nı anlatmaktadır. Kitabın üçüncü bölümü, 62b-68b sayfalarını kapsamaktadır. Ünlü şair ve tarihçi **Kütahyalı Rahîmî-zâde İbrahim Harîmî Çavuş** imzasını taşıyan bu **Risâle**'de, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın son seferi olan Tebriz'in fethi anlatılmaktadır. Bizzat sefere katılan Rahîmî-zâde, bu seferde yaşanan hadiseleri, sade bir dil ve üslupla dile getirmekte ve birkaç manzûm parçalara da yer vermektedir. (Zeyrek, 2001: 10-11) Bu yüzyılda yazarı bilinmeyen diğer eserler, *El-Ferec Ba'de's-Şidde*, *Gazavât-ı Gazi Hasan Paşa*, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, *Dâsitân-ı Kırk Vezir*, Kanunî'nin Bâli Bey'e Gönderdiği *Hatt-ı Hümayun*, *Kanun-nâme-i Âl-i Osman*, *Osmanlı Paleografyası ile Siyasî Yazışmalar*, *Süleymaniye Vakfiyesi Metinleridir*.⁷

İki Yüzyılın Nesir Ustaları

Bu çalışmada, Türk edebiyatı nesir alanında kalem oynatan ustaların isimlerini bir de kronolojik olarak vermek, Türk nesir edebiyatının iki yüzyıllık dönemdeki genel durumunu göstermek bakımından uygun olacaktır:

⁶ Bilgi için bkz. Yunus Zeyrek (2001). *Târîh-i Osman Paşa*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

⁷ Bilgi ve örnek metinler için bkz. Halûk İpekten vd. (1986a). "XVI. Yüzyıl Divan Nazmı ve Nesri", *Büyük Türk Klasikleri IV*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 251-272

XV. YÜZYIL

İznikli Musa b. Hacı Hüseyin (ö. 1429)
Kaygusuz Abdal (ö. 1444)
Ahmed-i Dâî
İbn-i Arabşâh (1389-1450)
Arif Ali (ö. 1460'dan sonra)
Ahmed Bican (Yazıcı-zâde, ö. 1465'ten sonra)
Ali b. Hüseyin (ö. 1467)
Eşrefoğlu Abdullah Rûmî (ö. 1469)
Adnî Mahmûd Paşa (ö. 1474)
Âşık Paşa-zâde (1393-1481)
Nişancı Mehmed Paşa (Karamânî, ö. 1481)
Küçük Abdal (ö. 1483'ten sonra)
Sinân Paşa (1440-1486)
Dursun Bey (ö. 1490'dan sonra)
Molla Lütfî (ö. 1495)
Mesihî (II. Bâyezid Dönemi)
Firdevsî-i Rûmî (İlyâs b. Hızır, ö. 1512'den Sonra):
Tâci-zâde Ca'fer Çelebi (ö. 1515)
Haliloğlu Yahyâ
Ebu'l-Hayr-ı Rûmî
Yazıcıoğlu Ali
Kivâmî
Oruç Bey (Oruç b. Âdil)
Neşrî
Mercimek Ahmed
Yahyâ b. Mehmed el-Kâtib
Mansûr Bahşî
Sıdkî Seyyid Ahmed b. Hasan Bâlî
Abdî Musa
Bayâtî Hasan b. Mahmud
Şeyh Ahmed
Muhlis b. Hâfız el-Kâdi
Şeyh Mahmud b. Edhem
Bedr-i Dilşâd
Mehmed b. Ömer el-Halebî
Molla Lütfî
Hızır Bey
Hacı Paşa

XVI. YÜZYIL

Kemâl Paşa-zâde (1468-1534)
Zâtî (1471-1546)
Lâmî'î Çelebi (1472-1532)
Pîrî Reîs (ö. 1544)
Sehî Bey (ö. 1548)
Fuzûlî (ö. 1556)
Seydî Ali Reîs (ö. 1562)
Lütfî Paşa (1488-1563)
Ebussuud Efendi (El-İmâdî, 1490-1574)
Sürûrî Muslihuddin Mustafa Çelebi (1491-1561)
Celâl-zâde Salih Çelebi (ö. 1565)
Celâl-zâde Mustafa Çelebi (1494-1567)
Kınalı-zâde Ali Çelebi (1510-1571)
Küçük Nişancı Mehmed Paşa b. Ramazan Çelebi (ö. 1571)
Ali Vâsî Çelebi (1523-1572)
Birgîvî Mehmed Efendi (1523-1573)
Âşık Çelebi (1519-1571)
Ferîdûn Ahmed Bey (Paşa, ö. 1583)
Mecdi Mehmed Efendi (ö. 1590)
Mustafa b. Muhammed Cinânî (ö. 1595)
Şemseddin Ahmed Sivâsî (1520-1597)
Sûdî (ö. 1598 civarı)
Bâkî (1526-1600)
Muhyî-i Gülşenî (1528-1605)
Hoca Sa'deddin Efendi (1536-1599)
Gelibolulu Mustafa Âlî (Im. 1600)
Latîfî (ö. 1582)
İznikli Bakâyî (ö. 1594)
Selânikli Mustafa Efendi (ö. 1600)
Kınalı-zâde Hasan Çelebi (1546-1604)
Carullah Mustafa Beyânî (ö. 1597)
Ahdî (ö. 1598)
Vâhidî
Za'îfî Pîr Mehmed b. Evrenus b. Nûreddin
Hüseyin Enîsî
Muhammed b. Abdulkerîm b. Muhammed
Vahdî Ca'fer Çelebi
Derviş Hasan Medhî
Hüsâm Şahrâvî el-Cülûgî
Sirâc b. Abdullah
Eyyûbî
Âhî (ö. 1517)
Prizrenli Şem'î (ö. 1591)
Çorlulu Senâ'î Mehmed Efendi
Şeyh Beşir Efendi (ö. 1570)
Şeyh Ahmed el-Bardahî el-Midî
Sâ'î Mehmed Çelebi (ö. 1595)
Mîmar Sinan
Trabzonlu Mehmed Âşık
Mehmed Yusuf el-Herevî
Sâdîkî-i Kitâb-Dâr
Ali Şir Nevâ'î
Bâbü'r Şâh (1483-1530)

Sonuç

Bu çalışmada, Türk edebiyatı nesir alanında kalem oynatan XV. yüzyıldan otuz sekiz ve XVI. yüzyıldan elli üç olmak üzere toplam doksan bir nesir ustası şahsiyet üzerinde durularak, Türk nesrinin iki yüzyıldaki genel görünümü verilmeye çalışılmıştır. Bu yüzyıllarda yaşamış olan nesir yazarları hakkında eldeki verilerle kısaca bilgiler verilmiş ve mensûr olarak kaleme alınan eserler sıralanmıştır. Bu dönemdeki mensûr eserler; tefsir, hadis, kelâm, akâid, hikmet,

mantık, fıkıh, fetvâ, ilmihâl, mev'iza, ahlâk, tasavvuf, pend-nâme, nasihat-nâme, tarih, vekâyi'-nâme, gazavât-nâme, fetih-nâme, İslâmî kıssa ve menkâbeler, kısas-ı enbiyâ, siretü'n-nebî, maktel-i Hüseyin, tezkiretü'l-evliyâ, menâkıb-nâme, silsile-nâme, tezkire, hal tercümesi, sergüzeşt-nâme, seyâhat-nâme, sefâret-nâme, tıb, astronomi, coğrafya, tabiat, çeşitli şerhler, ansiklopedik eserler, nazariyat-ı edebiye, tercüme, adapte veya telif çeşitli hikâye ve rivayetler, sur-nâme, münşe'ât gibi hemen hemen birçok konuda kendini göstermiştir. Büyük edebiyat nazariyatçılarımızdan Yahya Kemal, "Resimsizlik ve Nesirsizlik" (Yahya Kemal, 1997: 69-72) adlı yazısında resimsizlik kusurumuza dair bir takım tesbitlerde bulunduğundan sonra, "Nesrimiz, resmimize göre vardı: Lâkin yazık ki nesrimiz üç kusurla, mâlûldür. Çok az yazmışız, çok kötü yazı yazmışız, çok kısa yazı yazmışız." der ve bu kusurların sebeplerine temas eder. Yahya Kemal'in bu yazıkların, kendi dönemi içinde haklı olabilir. Zira o döneme gelinceye kadar, bu topraklara ait edebi mirastan nesir ürünlerinin birçoğu, belki de büyük bir kısmı gün ışığına çıkmamıştı. Bu nedenle nesir sahasında şu anda var olan kitaplar, Türk nesri hakkında makul ve kapsamlı bir yargı ortaya koymak için yeterli olmayabilir. Mehmet Kaplan, bu noktaya işaret ederek şunları kaydetmektedir: "Eski Türk edebiyatı divanlardan ibaret değildir. (...) Eski edebiyat, (...) en kültürlü milletlerin edebiyat tarihlerinde yer alacak çapta nesir ustaları yetiştirmiştir. Bugün biz bu geniş edebiyatı pek az biliyor ve anlıyoruz. Türk kültür tarihinin geniş deposunda el değmedik nice yazmalar, hazineler vardır." (Karaalioglu, 1980: 738) Sonuç olarak Türk kültürünün İslamiyet öncesi dönemde zengin bir dil ve edebiyat geleneğinin mevcut olduğunu belirtmek gerekir. Türk dünyasının İslamiyeti kabulüyle birlikte Türk edebiyatı da İslam kültür ve medeniyeti etkisine girmiştir. Bununla birlikte Türk kültürünün bu temastan çok önce bir dil ve edebiyat geleneği oluşturmuş olması, Türk edebiyatının taklit bir edebiyat haline gelmesini önlemiştir. Klasik Türk nesrinin, özellikle dönemi içindeki konumu dikkate alınarak, daha ayrıntılı çalışmalar yapmak gerektiği ortadadır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa (1310). *Belâğat-ı Osmâniyye*, İstanbul.
- AKALIN, Şükrü Haluk (1996). "Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-nâmesi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: XXXII/1-2, Ankara.
- AKBAYAR, Nuri (1977). "Bayatî Hasan b. Mahmud", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AKBAYAR, Nuri (1979). "Feridun Ahmed Bey", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 3*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AKSOY, Hasan (1977). "Birgivi Mehmed Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı", *İslâm Ansiklopedisi IX*, İstanbul: TDV.
- AKYÜZ, Kenan (1988). "Türkler (Türk Edebiyatı)", *İslâm Ansiklopedisi 12/II*, İstanbul: MEB.
- ALKAN, Serhan (1994). "XIII-XV. Asırlarda Divan Nesrine Genel Bir Bakış", *Yedi İklim*, S. 51 (Haziran), İstanbul, s. 8-11.
- BABINGER, Franz (2000). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- BANARLI, Nihad Sami (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul.
- BAYRI, M. Halid (1977). "Aşık Çelebi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1986). "Zâtî", *İslâm Ansiklopedisi 12*, İstanbul: MEB.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1994). *Kanunî Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: MEB.
- DERDİYOK, İ. Çetin (1999). "Osmanlı Devrinde Mektup Yazma Geleneği", *Osmanlı 9*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Diyarbakırlı Sa'îd Paşa (1305). *Mizânî'l-edeb*, İstanbul.
- EĞRİ, Sadettin (1995). "Lâmi'î Çelebi ve Şerefü'l-insan'ı", *Yedi İklim*, S. 67 (Ekim), İstanbul, s. 45-46.
- ERGİN, Muharrem vd. (1977-1978). *Türk Dili I*, Ankara: YOK.
- ERSOYLU, Halil (1981). "Hoca Sa'deddin Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 4*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Güftü (2001). *Teşrifâtü'ş-şu'arâ*, hzl. Kâşif Yılmaz, Ankara: AKM.
- GÜNEŞ, Mustafa (1998). *Eşrefoğlu Rûmî-Hayatı, Eserleri ve Divânı'ndan Seçmeler*, KB, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- GÜZEL, Abdurrahman (1982). "Kaygusuz Abdal", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 5*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İPEKTEN, Halûk (1973). *FUZULÎ-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İPEKTEN, Halûk vd. (1986a). "XVI. Yüzyıl Divan Nazmı ve Nesri", *Büyük Türk Klasikleri IV*, İstanbul.
- İPEKTEN, Halûk vd. (1986b). "XVI. Yüzyıl Divan Nazmı", *Büyük Türk Klasikleri III*, İstanbul.
- İSEN, Mustafa vd. (2002). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara.
- İZ, Fahir - Kut, Günay (1985). "XV. Yüzyılda Nesir", *Büyük Türk Klasikleri II*, İstanbul.
- İZ, Fahir (1994). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÂM, Ömer Ferit (1998). *Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*, hzl. Halil Çeltik, Ankar: Kültür Bakanlığı.
- KARA, İsmail (1977). "Ebussuud el-İmâdî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 2*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KARA, İsmail (1990). "Oruç Bey", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 7*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal (1980). *Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İstanbul.
- KARACA, Abdullah (2001) *Kemal Paşazâde'nin Dekâyıkü'l-Hakâyık'ı (Metin-İndeks)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAHAN, Abdulkadir (1975). "Molla Lütü'nin Har-nâmesi ve XV. Yüzyıl Sade Türk Nesri", *I. Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler*, (Ankara, 27-29 Eylül 1972), Ankara: TDK, s. 173-179.
- KARAHAN, Abdulkadir (1988). *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul: MEB
- KAVRUK, Hasan (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikayeler*, İstanbul: MEB.
- KUDRET, Cevdet (2000). *Örneklî Türk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- KUTLU, Şemseddin (1983). *Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul.
- LEVEND, Agah Sırrı (1972). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara: TDK.
- LEVEND, Agah Sırrı (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara: TDK.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1983). "Türk Edebiyatı (Eski)", *Türk Ansiklopedisi XXXII*, Ankara: MEB.
- Mehmed Celâl (1312). *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*, Dersaadet.
- Mehmed Tâhir, Bursalı (1318). *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Teracim-i Ahvâli*, İstanbul.
- Mehmed Tâhir, Bursalı (1333). *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul.
- MENĞİ, Mine (2000). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nazif M. Hoca (1980). *Südt, Hayatı, Eserleri ve İki Risâlesinin Metni*, İstanbul.
- ÖÇAL, Şamil (2000). *Kemal Paşa-zâde'nin Felsefi ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ÖZUYGUN, Ali Rıza (1994). "XVI. ve XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatında Nesir", *Yedi İklim*, S. 52 (Temmuz), İstanbul, s. 11-16.
- PALA, İskender (1992). *Divan Edebiyatı*, İstanbul.
- Reşid (1328). *Nazariyyât-ı Edebiyye*, İstanbul.
- Sehî Bey (1998). *Sehî Bey Tezkiresi*, hzl. Mustafa İsen, Ankara.
- Seydî Ali Reîs (t.y.). *Mir'âtü'l-Memâlik*, hzl. Necdet Akyıldız, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, No. 61.
- SOSYAL, M. Orhan (2001). *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul: MEB.
- SUNGUR, Necati (1994). *Âhî Divânı (İnceleme-Metin)*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ŞAFAK, Yakup (1994). "Bahrü'l-ma'ârif Müellifi Sürürî'nin Şiir ve Şairlikle İlgili Görüşleri", *Yedi İklim*, S. 52 (Temmuz 1994), İstanbul, s. 17-21.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1984). *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1993). *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- TOLASA, Harun (1977a). "Bâkî Mahmud Abdülbâkî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOLASA, Harun (1977b). "Divan Nesri", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOPARLI, Recep (1984). *Şemseddin Sivâsî Divanı*, Sivas: Gurbet Yayınları.
- UÇMAN, Abdullah (1986). "XV. Yüzyıl Tekke Şiiri", *Büyük Türk Klasikleri III*, İstanbul.
- UZUN, Mustafa (1977). "Divan Edebiyatı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi II*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- YAĞCI, Şerife (1993). "Klasik Edebiyatımızda Nesir Geleneği", *DEÜ Buca Eğitim Fak. Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 2, S. 3, İzmir, s. 101-109.
- Yahya Kemal (1997). *Edebiyata Dair*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- YÖNTEM, Ali Cânip (1996). *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, hzl. Ahmet Sevgi-Mustafa Özcan, İstanbul.
- Yusuf Sinân Paşa (2001). *Tazarru'nâme*, hzl. A. Mertol Tulum, Ankara.
- ZEYREK, Yunus (2001). *Târîh-i Osman Paşa*, Ankara: Kültür Bakanlığı.